דיני
תשעה באב
שחל בשבת

נכתב בס"ד ע"י
ישראל ש. זיכרמן
רב אחוזת ברכפלד

מהדורה שניה עם הוספות ותיקונים
בין המצרים תשע"ו

לזכרון עולם בהיכל ה׳

לע״נ

זקנינו היקרים

הסבא אשר קידש שם שמים בהליכותיו ובצניעותו

הרב ר׳ **משה** ב״ר יצחק מיכל **צמל** זצ״ל

משומעי לקחו הנאמנים ומלומדי השיעור היומי כיובל שנים

של רבינו מרן הגרמ״י ליפקוביץ זצוק״ל

נלב״ע ביום ט׳ באדר תשנ״ו

ומרת **חיה** בת הר״ר אברהם שפירא ע״ה

שהייתה מופת ודוגמא

בצדקתה ובחכמתה בהטבה לזולת

ובמסירותה לחינוך צאצאיה

נלב״ע ביום י״ד במנחם אב תשס״א

ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן הענינים

ראש חודש מנחם אב - ערב שבת (א-ג)..... ה

ערב שבת קודש חזון - ח׳ מנחם אב (ד-ט) ..... ו

שבת חזון - ח׳ מנחם אב (י-כב)..... ח

שבת קודש לאחר חצות היום (כג-כד) ..... יב

סעודה שלישית - מפסקת (כה-לא) ..... יג

הכנות קודם צאת השבת (לב-לד) ..... יד

מוצש"ק - ליל תשעה באב (לה-מח) ..... טו

דין חולה בתשעה באב שנדחה (מט-נד) ..... כב

מוצאי תשעה באב - ליל י"א (נה-סה) ..... כד

*

בדין דחיית התענית בתשעה באב שחל בשבת .....כט

ט׳ באב שחל ביום א׳, אם חולה שאוכל בו צריך להבדיל
מו"מ הלכתי בין מרנן הגרי"ש אלישיב זצ"ל וחתנו הגר"ח קניבסקי שליט"א ..... לא

*

מבין המצרים יזרח אור לישרים ..... לג

☜ לקט הלכות זה מתייחס אך ורק לשנה שבה ט׳ באב חל בשבת ונדחה ליום ראשון, ולא לשנה שבה ט׳ באב חל ביום ראשון בזמנו.

מריש תמהתי על מה דאין אומרים תחנה בט"ב שנדחה, שהרי אותו היום איננו מועד, ונהי דתענית של שבת נדחה למחרתו, מ"מ המועד שבו לא נדחה.

ואמינא, להכי כתיב 'צום החמישי וגו' יהי' לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים', ולא אמר י"ז תמוז וט' באב וגו' יהיה לששון וגו', ומ"ט תלה בצום אע"כ אין היום גורם המועד כיום ט"ז ניסן וכדומה, אלא הצום גורם, ולכשיבנה בהמ"ק ויחול ט' באב בשבת יהיה יום הששון והמועד ג"כ ביום א' שאחריו, ביום שהיו צמים.

תורת משה (למרן החתם סופר) פ' דברים

דיני
תשעה באב שחל בשבת

◇ ראש חודש מנחם אב - ערב שבת ◇

א. טעימה בערב שבת ממאכלי הבשר: בני אשכנז הנוהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין מר״ח, ור״ח בכלל, אין להם לאכול בשר בערב שבת זו[1]. ולבני ספרד, אף הנוהגים להחמיר כבני אשכנז שלא לאכול בשר מתחילת חודש אב, מקילים בר״ח עצמו, ויכולים לאכול בערב שבת זו ממאכלי הבשר[2]. ובני אשכנז יכולים לטעום את התבשיל שיש בו בשר, אם לא חסר בו מלח או תבלין ולפלוט (ואינו מברך[3]), וראה הערה[4].

ב. רחיצה: בני אשכנז הנוהגים איסור רחיצה מר״ח אב, יכולים לרחוץ בר״ח אב שחל בערב שבת כדרכם בכל ערב שבת, היינו לרחוץ את כל גופם בחמין וסבון ולטבול במקוה חמה אם דרכם כן בכל ערב שבת[5].

[1] שו״ע סי׳ תקנא סעי׳ ט, ומשנ״ב ס״ק נח.

כתב בערוה״ש סי׳ תקנא סעי׳ כג, תוכחה מגולה למזלזלים במה שנהגו איסור אכילת בשר בכל ארצות פזורנו מר״ח מנחם אב, וז״ל שם: ״ולבד שעוברים איסור דאורייתא מטעם נדר דכיון שאבותינו קבלו עליהם מנהג זה הוי נדר של כלל ישראל, ולבד זה, איך לא נבוש ולא נכלם, הלא הרבה מהאומות שאין אוכלים הרבה שבועות לא בשר ולא חלב ולא ביצים, ואנחנו עם בנ״י שעלינו נאמר קדושים תהיו, לא יאבו לעצור את עצמם שמונה ימים בשנה לזכר בית קדשנו ותפארתנו, ועל כיוצא בזה אמר הנביא יחזקאל לו, לב, ׳בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל׳, וענשם גדול מאוד״.

[2] כף החיים סי׳ תקנא ס״ק קכה - קכו.

[3] כמבואר בשו״ע או״ח סי׳ רי סעי׳ ב.

[4] פסק המשנ״ב סי׳ תקסז ס״ק ו בשם החיי אדם, כשמבשלים בתענית ציבור ביום לצורך סעודת מצוה שתיערך בלילה, מותר לטעום התבשיל ולפלוט. וכ״ש כאן, שאינו איסור אלא מנהג שלא לאכול בשר. וכ״כ בשש״כ פרק מב הערה רלו. וכתב, **דבר״ח שחל בערב שבת אפשר דמותר אף לבלוע.** וכתב בכף החיים סי׳ תקנא ס״ק קנה, **שילדים קטנים יכולים לאכול בשר בע״ש אחר חצות,** ואפי׳ כשחל ט״ב בשבת, כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות. ודוקא ילדים קטנים שאינם יודעים להתאבל על ירושלים. ועי׳ אג״מ או״ח ח״ד סי׳ כא סוף אות ד, שאוסר.

[5] משנ״ב סי׳ תקנא ס״ק פט. ודלא כפרמ״ג סי׳ תקנא משב״ז ס״ק טז, הו״ד בשע״ת שם ס״ק לז, שכתב: ״דלא ראיתי לנהוג היתר לרחוץ כל גופו כשחל ר״ח בע״ש, ומ״מ פניו ידיו ורגליו בחמין ודאי לכו״ע שרי. וכתב בשבט הלוי ח״ז סי׳ עז, פסקי הלכות לתשעת הימים אות ה, דאף שהפרמ״ג החמיר בעש״ק שחל בו ר״ח מנ״א, מ״מ לצורך יש לנהוג כהמקילין, בא״י בתקופה זו שחם. ומכל מקום הוסיף שם, דיש לעשות שנויים להחמיר בע״ש זה, כמו הרגיל באמבטיה יעשה רק מקלחת

ג. **בגדי שבת:** בשבת זו לובשים בגדי שבת כרגיל, גם הנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון[6]. וכן מותר ללבוש לכבוד שבת בגדים מכובסים, אבל לא בגדים חדשים[7].

◇ ערב שבת קודש חזון - ח׳ מנחם אב ◇

ד. **טעימה בערב שבת ממאכלי הבשר:** לבני אשכנז הנוהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין מר״ח[8], ולבני ספרד הנוהגים להחמיר כבני אשכנז[9], אין לטעום מתבשילי הבשר. אבל יכול לטעום את התבשיל אם לא חסר בו מלח או תבלין ולפלוט (ואינו מברך)[10].

ה. **רחיצה לכבוד ש״ק:** אין לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, ורוחץ רק פניו ידיו ורגליו בצונן[11]. ויש מתירים חפיפת הראש ופניו, ידיו ורגליו, בחמין, אבל בלי סבון, למי שנוהג כן כל ערב שבת[12]. ונכון לחפוף ראשו בע״ש קודם חצות היום, ובדיעבד יכול גם לאחר חצות[13].

ו. **טבילה:** הנוהג לטבול תמיד בעש״ק, ואינו מבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או

כפי הצורך. **וההיתר לרחוץ בסבון**, כתב כן מרן הגרשז״א זצ״ל בהליכות שלמה בין המצרים פרק יד סעי׳ יט. ובנטעי גבריאל בין המצרים פרק מג הע׳ ו, הביא משו״ת משיב הלכה סי׳ רסט, דמותר לרחוץ בחמין אבל לא בבורית, וציין לקצור שו״ע סי׳ קכב סעי׳ יג, ודחה שם דבריו בנטעי גבריאל דדברי הקצור שו״ע שכתב אבל לא בבורית, קאי על ע״ש חזון ולא בר״ח אב שחל בע״ש.

[6] יד אפרים סי׳ תקנא ד״ה ס״ק כ, ושעה״צ שם אות מו. והטעם, דכל מה שנהגו איסור ללבוש בגדי שבת, כיון שאף אם אינם מכובסים מחדש, מ״מ ניכר גיהוצם. ובזה אין להחמיר אלא בשבת חזון ולא בשבת הקודם. ואמנם בלקט יושר עמ׳ 109 כתב דבניאושטט נוהגים שלא ללבוש בגדי שבת בשבת ראשון, וכ״כ שם בעמ׳ 110: ״בניאושטט אינם לובשים בגדי שבת בשני השבתות האלו [- ר״ח אב, ושבת ט״ב], לבד חלוק לבן״.

[7] משנ״ב שם ס״ק מה. וע״ע ביאור הלכה סעי׳ ו ד״ה כלים, שמתיר כתונת חדשה. ואף דבמשנ״ב שם ס״ק מה, כתב דמר״ח ואילך אסור אפילו בשבת ללבוש בגדים חדשים, ביאר בשו״ת אג״מ או״ח ח״ג סי׳ פ, שכוונתו כשאין לו כתונת מכובסת, שהרי לבישת בגדים חדשים חמורה יותר ממכובסים, ולכן אם יש לו כתונת מכובסת אסור לו ללבוש חדשה.

[8] שו״ע סי׳ תקנא סעי׳ ט, ומשנ״ב ס״ק נח.

[9] כף החיים סי׳ תקנא ס״ק קכה - קכו.

[10] ראה לעיל הע׳ 4.

[11] רמ״א שם סעי׳ טז, שו״ת מהרי״ל סי׳ טו, ולוח א״י. ועי׳ בא״א בוטשאטש סי׳ תקנא ואו״ח החדש אות מג, שהתיר גם במים פושרים.

[12] משנ״ב שם ס״ק צה-צז. אמנם למי שיש זיעה ולכלוך שאינם מוסרים בלא סבון, שרי לרחוץ אף בסבון.

[13] פרמ״ג סי׳ תקנא משב״ז ס״ק טז. וביאוה״ל שם סעי׳ טז ד״ה בחפיפת. וע״ע בלבוש סעי׳ טז, שכתב דאדרבה, יש לאחר סמוך לכניסת השבת. והעירני ידידי הגרח״ש דומב שליט״א דהלבוש מיירי בע״ש חזון שאינו סמוך לט״ב, אך בשנה דערב שבת הוא ערב ט״ב, אפשר שיודה שיקדים לרחוץ קודם חצות.

הצינה, טובל במקוה קרה[14]. ולבני ספרד הנוהגים איסור משבוע שחל בו, מותר להם לרחוץ ולטבול בערב שבת זו כרגיל[15].

ז. מותר לקצוץ צפרניו לכבוד שבת בערב שבת זו[16], וכן מותר לצחצח נעלים לכבוד שבת[17]. ומותר לשטוף הרצפה כהרגלו, ויש שהחמירו למעט מהרגלו[18].

ח. **שנים מקרא ואחד תרגום:** טוב להעביר הסדרא שנים מקרא ואחד תרגום בערב שבת[19], ואם לא העביר בע"ש יעביר בשבת[20]. ומותרים כל היום בע"ש ללמוד בכל ענין שירצה[21].

[14] קצשו"ע סי' קכב סעי' יג, ושעה"צ שם אות צח, כתב הטעם דבחמין ודאי רחיצה של תענוג היא. ובכה"ח אות קצ, כתב דאם קשה לו לטבול בצונן או שיש שם רק מים חמים, מותר לטבול בחמין, כיון שיש תועלת גדולה בטבילה זו. ועוד שאינו מכוון לשם תענוג. וכ"כ הישועות יעקב ס"ק ג.

[15] סי' תקנא סעי' ד, לענין תספורת וכביסה, ומסתבר שכן הוא גם לענין רחיצה, הביא השו"ע ב' דעות אם יש לכל השבוע שלפניו דין שבוע שחל בו ט"ב. ולהלכה נקטינן דדבר שאינו אסור אלא מטעם מנהג יש להקל שאין לו דין שבוע שחל בו ט"ב, וכ"ה במג"א סי' תקנא ס"ק לה, לענין סיום מסכתא דקיל. וכתב שם בלבוש, דמש"כ בשו"ע ב' דעות אי הוי דין שבוע שחל בו, הוא דוקא לענין לספר ולכבס דאסור מדין הש"ס, אבל בשר ויין שהוא רק מנהג כו"ע מודו שאין לו דין שבוע שחל בו ט"ב. אכן בבן איש חי שנה א פ' דברים אות יב, כתב דדעת המחבר להקל, ואע"ג דכתב דיש מי שאומר דנהגו לאסור קי"ל כסתם מרן, ולכן מותר לספר ולכבס בשבוע שלפניו דאין כאן דין שבוע שחל בו ט"ב. חזינן דמיקל אף בדברים האסורים מדינא. וכ"כ בתורת חיים ס"ק יא, דרבו הסוברים בזה דאין לו דין שבוע שחל בו ט"ב. וכ"ה בכף החיים אות עח, והוסיף שם ומיהו עיין לעיל סי' יג אות ז, בענין היכא שסותם השו"ע ואח"כ כותב יש מי שאומר לחומרא, שחושש לו לכתחילה היכא דאפשר.

[16] בדין נטילת צפרנים בשבוע שחל בו נחלקו האחרונים, הט"ז ס"ק יג, אוסר והמג"א ס"ק יא, התיר. אך קודם לשבוע שחל בו, גם לט"ז מותר. ומדויק כן מדברי המשנ"ב ס"ק כ, שכתב שההיתר לגזוז צפרנים לכבוד שבת הוא כשחל ט"ב בשבת, ואם האיסור הוא מר"ח אב אז ההיתר נוגע לכל שבת חזון. וממש"כ המשנ"ב שם דשרי ליטול צפרניו לכבוד שבת, משמע שבאמצע השבוע שאינו כבוד השבת, אסור. וזה כדעת היש מי שאומר בשו"ע סי' תקנא סעי' ד, שכשחל ט"ב בשבת יש לכל השבוע שלפניו דין שבוע שחל בו ט"ב. שהרי איסור נטילת צפרנים הוא רק בשבוע שחל בו ט"ב. ויש לעיין בזה, דהרי השו"ע שם סתם בדעה הראשונה להקל שאין במקרה כזה כלל דין שבוע שחל בו. וכן פסק להתר הפרמ"ג סי' תקנא א"א ס"ק יא, ולבוש שם, וחיי אדם כלל קלג סעי' יז, וכה"ח ס"ק מח. ובא"ר ס"ק ז הוסיף דוקא אם רגיל בכל ע"ש, ושאר הפוסקים לא העתיקוהו. וכן בקיצור שו"ע סי' קכב סעי' ה. אמנם במקור חיים לחוו"י סי' תקנב סעי' ט, כתב: "קיבלתי שאין ליטול צפרנים בע"ש ח' אב".

[17] שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' פ, למנהגנו שאנו לובשים בגדי שבת לשבת חזון, מותר להשחיר את הנעלים ואף להבריקם. וע"ע שלמת חיים או"ח סי' ריח, שכתב דיש קפידא ואסור לצחצח נעלים.

[18] בשלמת חיים שם הביא מהגר"ש סלנט זצ"ל שבעש"ק חזון לא ירחץ הרצפה כ"כ בטוב כהרגלו בכל השנה יעו"ש. ובארחות רבינו ח"ב עמ' קלג כתב בשם החזו"א דלכבוד שבת אין להחמיר בזה.

[19] לקט יושר עמ' 110.

[20] שם, מג"א סי' תקנד ס"ק ז, חיי אדם סי' קלו סעי' ד.

[21] כתב שם בלקט יושר "ביום שישי לומד כל מה שירצה". ובשו"ת מלמד להועיל ח"א סי' קיא,

ט. ראוי להכין מערב שבת את הקינות, מגילת איכה, כרים וכסתות לישיבה, שבדרך כלל אין זמן להכינם במוצ״ש.

◇ שבת חזון - ח׳ מנחם אב ◇

י. בגדי שבת: מנהג ארץ ישראל ללבוש בגדי שבת בכל שבת חזון. וגם בשבת זאת שחלה בערב תשעה באב לובשים בגדי שבת כרגיל, וכן לובשים כותנות מכובסות[22]. ויש מהאשכנזים הנוהגים שלא להחליף בגדי שבת, רק הכותנות והפוזמקאות בלבד[23],

כתב דאפילו למ״ד דאסור ללמוד כל השבת, [כ״ה בלקט יושר עמ׳ 110, ובקיצוש״ע סי׳ קכה סעי׳ ד עיין להלן סעיף כג], וא״כ לענין לימוד יש לו דין ט״ב, וממילא ע״ש דין ערב ט״ב יש לו לענין זה, מ״מ כיון דכל עצמו שאסור ללמוד בערב ט״ב אחר חצות הוא רק מנהג בעלמא (רמ״א סוף סי׳ תקנג) אין להחמיר כלל בע״ש, כיון דשבת אין לו דין ט״ב לכל מילי. ועי״ש שהוכיח עוד מפוסקים דשרי ללמוד בערב ט״ב כל היום בכל ענין שירצה. ואומר שיר השירים - א״א בוטשאטש סי׳ תקנג.

[22] סי׳ תקנא ביאור הגר״א סעי׳ א, חיי״א כלל קלג סי׳ כא בשם הגר״א, והובא במשנ״ב ס״ק ו, ועוד הביא במשנ״ב שם עוד מהיעב״ץ בשם אביו, ״שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו ט״ב. וכן הוא בלוח א״י. ועי׳ ערוה״ש סי׳ תקנא סעי׳ יא, שביאר אם המנהג באותו מקום שיש שינוי ניכר בין בגדי שבת לבגדי חול, וכגון שבחול לובשים כובע רגיל ובשבת שטריימל, נמצא אם ישנה בשבת חזון מהרגיל יהיה אבילות בפרהסיא, ולכן אל ישנה משאר שבתות, משא״כ דמנהגינו דאופן הלבשת שבת וחול שוים בדמותם ובתמונתם ואין הפרש ניכר כ״כ, נכון לקיים מנהג הקדמונים שהנהיגו ללבוש בגדי חול, יעו״ש. ויש המשנים בגד אחד, עי״ש במשנ״ב, וכן נהג החזו״א שהיה מחליף כל בגדיו חוץ מהפוזמקאות - טעמא דקרא הנהגות והוראות החזו״א אות כ, ובארחות רבינו ח״ב עמ׳ קלג, כתב דהגרי״י קניבסקי זצ״ל לא היה מחליף את הטלית קטן. ובשע״ת ס״ק ד, כתב שמותר להחליף לנעלי שבת, אם אינן חדשות.

בעל בשבת הראשונה שאשתו באה לביהכ״נ לאחר הלידה: ומצאנו חידוש גדול בדברי החת״ס שכתב דאף לנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, מ״מ אם זו השבת הראשונה לאחר לידה, שאשתו באה לביהכנ״ס והוא חייב לעלות - רשאי ללבוש בגדי שבת. והוכיח דאם אבי החתן רשאי ללבוש בגדי שבת הרי הבעל הנ״ל שהוא חיוב הדוחה את אבי החתן, ודאי שאף הוא רשאי ללבוש בגדי שבת. אמנם כשט״ב חל בשבת, שאין אבי החתן לובש בגדי שבת כדלקמן הע׳ 25, ליכא דין הנ״ל. ויל״ע דהטעם שהבעל מקבל עליה לאו משום שמחה היא, אלא כתמורת קרבן הודאה, וכי הבא מן הים שאף הוא חיוב לקבל עליה, וכי נתיר לו ללבוש בגדי שבת, ודו״ק.

[23] שבלי הלקט סי׳ רסו הו״ד בבאה״ט סי׳ תקנא סק׳ ד׳ ובמשנ״ב ס״ק ו, דכיון דאינו לובשם אלא מפני הזיעה שריא אפילו בט״ב שחל בשבת. ומה״ט נראה דשרי להחליף את הבגדים התחתונים. ומ״מ אין ללבוש חדשים אפילו לכבוד שבת - שע״ת סי׳ תקנא ס״ק ב.

ועי׳ בתורת משה לחת״ס פרשת דברים עה״פ משאכם, שהאר״י הק׳ לגודל מדריגתו לא שכח מאבילות ביהמ״ק אפילו בבגדי שבת, אבל לא כן רוב בני אדם צריכים להראות בהיפוך שמצטערים על חורבן ביהמ״ק עד שמניח עונג שבת בשבילו, יעו״ש. וכתב בנטעי גבריאל, דענה ע״ז הגה״ק מגאלאנטא זצ״ל, שהחת״ס לגודל קדושתו לא שכח מקדושת השבת אף בבגדי חול, אבל לא כן אנן, שאם היינו הולכים בבגדי חול כבר שוכחים ומסיחים דעת מקדושת השבת, ולכן שפיר המנהג שהולכים בבגדי שבת.

והמחמיר בזה שלא להחליף הכותנות מנהג שטות הוא[24].

יא. חתן העולה לתורה בשבת חזון, ילבש בגדי שבת, גם במקומות שלא נהגו ללבוש בגדי שבת בשבת זו[25]. וללבוש בגדים חדשים, אסור אף לחתן, ויש מתירים[26].

יב. מחליפים לטלית של שבת[27]. פורסים על השולחן בבית מפות מכובסות[28]. ומותר להחליף המגבות למגבות מכובסות[29]. בשבת זו אין מחליפים הפרוכת בביהכנ"ס לפרוכת של שבת, ועיין הערה[30].

יג. אומרים בליל שבת פרק 'במה מדליקין'[31].

יד. **שלום זכר:** יש שכתב שכשחל ט"ב בשבת אין עושין סעודת שלום זכר, והמנהג לעשות[32].

[24] מג"א ס"ק ד. עיין גליון מהרש"א יו"ד סי' שפ"ט ס"א בשם שו"ת מהרש"ל דבשבת בתוך שבעת ימי אבלות מי שאינו לובש כתונת מכובסת הוא חסידות של שטות. וע"ע א"ר אות לט, וכה"ח ס"ק יג, שכתבו דהנוהגים שלא להחליף גם הכותנות, יש להם על מי לסמוך. ומנהג בני ספרד, כתב כף החיים סי' תקנח אות יג, שנהגו כולם ללבוש בגדי שבת כרגיל ולא לשנות אפילו בגד אחד. אלא שהביא משולחן גבוה אות צ, ועוד פוסקים, דמ"מ המנהג שלא ללבוש בגדים חשובים ביותר כבגדי מועד.

[25] דגול מרבבה ריש סי' תקנא, משנ"ב שם ס"ק י. אמנם **לאבי החתן והכלה** אף שבדרך כלל בשבת חזון, מותר להם ללבוש בגד עליון של שבת וכמבואר ברמ"א שם סעי' א, ומשנ"ב ס"ק ח, מ"מ בשבת זו אסור להם ורק לחתן מותר ללבוש בגדי שבת, ונראה הטעם משום שלא יראה כאבילות בפרהסיא.

[26] מג"א סי' תקנא ס"ק ו, ומשנ"ב שם ס"ק ט, שאוסרים. ועי' שולחן העזר ח"ב, שמתיר, וכ"כ הגר"ש דבליצקי שליט"א בדיני ט"ב, ונכון שילבש הבגדים באחת מהשבתות הקודמות, שלא יהיה חידושו ניכר.

[27] יד אפרים, מכיון שמנהגינו שלובשים בגדי שבת כרגיל, ולכן גם מחליפים הטלית, לטלית של שבת. ואמנם במג"א סי' תקנא ס"ק ג, הביא מהמהרי"ל דאין מחליפים הטלית וזה עפ"י מנהגם.

[28] חיי אדם כלל קלג סי' כא, ומשנ"ב ס"ק לג.

[29] קצור שו"ע סי' קכב סעי' ט.

[30] רמ"א סעי' א, וכתב שם הרמ"א, דט"ב שחל בשבת ונדחה אין פורסין פרוכת של שבת, ובמשנ"ב שם ס"ק ז, כתב וה"ה מפות ומכסאות, עכ"ד. אולם המנהג הוא שפורסים פרוכת של שבת וגם מפות וכיו"ב של שבת, גם בט"ב שחל בשבת. והוא כנראה ע"פ סברת הגר"ש דבליצקי שליט"א דדינא דהרמ"א הוא רק למנהג שאין לובשים בגדי שבת וחילקו בזה בין שבת חזון לשבת ט"ב, אבל למנהגינו שלובשים גם בשבת ט"ב בגדי שבת, פשוט שמחליפים גם הפרוכת, דלא יהיה שולחנך מלא ושולחן רבך חסר, שהרי גם בבית מחליפים וה"ה בבית הכנסת.

[31] מנחת שבת סי' עו ס"ק יא, בשם הפמ"ג בספרו נעם מגדים, דבשבת שחל בה ט"ב יאמר במה מדליקין. וכ"כ בדגול מרבבה בגליון השו"ע סוף סי' תקנג, והוכיח ממה דכתב הרמ"א דא"א פרקי אבות בט"ב שחל בשבת ולא כתב דא"א במה מדליקין בליל שבת, ולומר שפרק במה מדליקים הוא יותר סדר היום מפרקי אבות במנחה הוא דוחק.

[32] לקט יושר או"ח עמ' 111. והגר"ש דבליצקי כתב דהמנהג לעשות. ומ"מ נראה דיתנהגו בכובד

טו. זמירות: הנוהגים לשיר ולזמר את החרוז של 'לכה דודי', יכולים לשיר גם בשבת זו[33]. וכן נהגו לשיר בשבת זו שלום עליכם ושאר זמירות ואפילו בסעודה שלישית[34].

טז. המנהג לומר בשבת זו **אב הרחמים** כנהוג בכל שבת, וכן מזכירים נשמות במקום שנהוג כן בכל שבת[35]. וכשחל בו ברית מילה אין אומרים אב הרחמים[36].

יז. עינויי ט"ב בשבת זו: אין לנהוג עינויי ט"ב בשבת זו, וי"א דנוהג בו אבילות בצנעה, וראה הערה[37]. בני אשכנז הנוהגים איסור בדברים שבצנעה, ראוי להחמיר שלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו מערב שבת[38].

ראש וימנעו מדברים המביאים לידי שחוק דומיא למה שכתב המג"א סי' תקנב ס"ק יד.

[33] פשוט, דכיון דשרים תמיד ונמנעים היום הוא כאבילות בפרהסיא. וכתב הגר"ש דבליצקי בקונטרס תקון תפלה, שיש נוהגין לומר לכה דודי בניגון אלי ציון וכו', ויותר טוב להמנע מזה אפילו כשחל ט"ב בשבת.

[34] אג"מ או"ח ח"ד סי' קיב, כיון שהוא כבוד השבת, ואף אם אינו רגיל בכך כל שבת, שכשם שמותר לאכול בשר בסעודה שלישית מותר לשיר. ונראה **דאחר שקיעת החמה שאסור מדינא לאכול, אין ראוי לשיר זמירות שבת.**

[35] א"ר סי' תקנד, משנ"ב סי' תקנב ס"ק ל. כתב הרמ"א סי' רפד סעי' ו, דבכל יום שא"א בו צדקתך א"א אב הרחמים, אך הא"ר סי' תקנד ס"ק יח, כתב שבשבת זו אומרים אב הרחמים אעפ"י שא"א צדקתך דט"ב נקרא מועד, מ"מ אב הרחמים הוי כמו קינות שאומרים בט"ב.

[36] נטעי גבריאל פרק מז סעי' יב.

[37] לדעת השו"ע סי' תקנד סעי' יט, מותר בכולם ואפילו בתה"מ, וכן הכריע הגר"א שם ס"ק כ. אך לדעת הרמ"א יש לאסור תשה"מ אם לא בל"ט או לבא מן הדרך או יוצא לדרך. וכן הוא בחיי אדם כלל קלו דין ג, ומשנ"ב סי' תקנד ס"ק מ ושעה"צ שם אות מו. לבני אשכנז הנוהגים כרמ"א לאסור דברים שבצנעא בשבת זו, נראה שיש להחמיר אף בהרחקות כנדה, כמבואר בשו"ע סי' תקנד סעי' יח, ועי"ש במשנ"ב ס"ק לז. ומ"מ ביום יש להקל עי"ש שעה"צ אות מד. וכן הוא בשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א סי' ה אות סז. אבל שמעתי ממרן הגר"נ קרליץ שליט"א, דאין להחמיר לדידן בכל דיני ההרחקות המבוארים ביו"ד סי' קצה ומותר להושיט דבר מידו לידה וכדומה, ושאני מיו"כ המבואר בסי' תרטו ומשנ"ב שם ס"ק א, דהכא בט"ב קיל טפי, דהא למחבר שרי דברים שבצנעא. ע"כ. ושמעתי מידידי הרה"ג ר' שלמה הופמן, שכאן עוד יותר קיל, שהרי לדעת החיי"א שהובא במשנ"ב, הותר גם לדעת הרמ"א בל"ט או לבא מן הדרך, א"כ גם לרמ"א אינו אלא מנהג.

[38] ט"ז סי' תקנד ס"ק ט ומשנ"ב שם ס"ק לט. וע"י כפה"ח סי' תקנד ס"ק פו, שהביא מהפוסקים שאפילו להאוסרים דברים שבצנעא לא אסרו אלא תשה"מ בלבד יעו"ש. וכ"ה במנ"ח מצוה שיג בסופו, שחילק בין אבלות לעינוי, וביאר שם דגם לדידן שנוהג דברים שבצנעא בשבת זו, מ"מ שרי לרחוץ פניו וידיו כמנהגו תמיד, דכל שאסרינן בט"ב מחמת עינוי של התענית, כיון דנדחה משבת דחינן מכל וכל דיני עינוי, אך רחיצת כל הגוף או סיכה שאסור בט"ב מטעם אבילות, ולדידן דיני אבילות לא נדחה ונוהג בצנעא ולכן אסור לטבול או לרחוץ כל גופו בשבת, עי"ש. וטבילת ב"ק משמע מהמנ"ח שם שאסור, שכתב דההולכים לטבול בשבת מוחים בידם. אמנם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, פסק דטבילת ב"ק יש להקל אם מקפיד תמיד בכך. וכ"כ במועד לכל חי סי' י' סעי' כו, שהרי אין זו טבילה לשם תענוג.

יח. בשר ויין: אין להמנע בשבת זו מאכילת בשר ושתיית יין, ואפילו יותר מהרגלו בשאר שבתות השנה[39].

יט. שמחות: חתן העולה לתורה בשבת זו, ילבש בגדי שבת, גם במקומות שלא נהגו ללבוש בגדי שבת בשבת זו[40]. וללבוש בגדים חדשים אסור אף לחתן, ויש מתירים[41]. במקומות שנהגו לזמר לחתן ולזרוק מיני מתיקה לכבוד החתן כשעולה לתורה, מותר בשבת זו[42]. וכן מותר לעשות קידושא רבא לציבור[43].

כ. סעודת ברית מילה[44], וכן סעודת בר מצוה שעושים עם הקרואים[45], יראו לעשותם לכתחילה לפני חצות היום. ומותר לזמן כל קרואים שירצה[46].

כא. ברכת שהחיינו: יש להמנע מלברך 'שהחיינו' בשבת זו, אלא אם כן היא מצוה עוברת[47].

[39] והנה אף שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ כיון שנמנע משום אבל, עבירה היא - מג"א תקנב ס"ק יג, ומשנ"ב שם ס"ק כג.

[40] דגול מרבבה ריש סי' תקנא, משנ"ב שם ס"ק י. וכן לאבי החתן והכלה מותר להם ללבוש בגד עליון של שבת כמבואר ברמ"א שם סי' א, ומשנ"ב ס"ק ח.

[41] המג"א סי' תקנא ס"ק ו, ומשנ"ב שם ס"ק ט, אוסרים. ובשולחן העזר ח"ב שמתיר, וכ"כ הגר"ש דבליצקי שליט"א בדיני ט"ב, ונכון שילבש הבגדים באחת השבתות הקודמות שלא יהיה חידושו ניכר.

[42] מקור חיים לחוות יאיר. וכתב שם בריש סי' תקנא, דהמהרי"ל עשה 'שפינהולץ' לבנו בשבת חזון שחל בו' באב, וכן מותר לעשות מחול בשבת לפני החתונה בשבת חזון, דהו"ל מצוה כבסי' שלח סעי' ב. ומ"מ בחל ט' באב בשבת יש למנוע. וכתב שם דנשאל אם לעשות מחול זה בשבת ב' באב שהיא שבת הקודמת לשבת שחל בט' באב, ולא רצה להתיר משום דשבת לפני דלפני אין מנהג, וסיים דכך הוריתי בשנת תנ"ב בבית מחותני, ומ"מ עברו על דברי ועשו.

[43] כתב מרן הגרשז"א זצ"ל בהליכות שלמה בין המצרים פרק טו סעי' יא, שחתן שחל שבת האופרוף בשבת ט"ב, שיש לעשות בשבת זו את כל מנהגי האופרוף, עליה לתורה זריקת סוכריות קידושא רבא וכו', שאל"כ יהיה זה אבילות בפרהסיא. אלא שמ"מ לא יערכו את השמחה בפרסום וברוב עם כבשאר שבתות השנה, וכן שלא ישירו בקידוש, כיון שההמנעות משירה בקידוש אינה אבלות בפרהסיא. אמנם בארחות רבינו ח"ב עמ' קמד, הביא דעת מרן בעל הקה"י זצ"ל שאת הקידוש שרגילים לעשות יש להקדים לשבת שלפני זה, משום שאין לעשות קידוש של שמחה בשבת זו. ומ"מ החתן יקבל עליה לתורה עוד פעם בשבת זו שהיא לפני החתונה.

[44] משנ"ב תקנב ס"ק כג, כה"ח שם ס"ק נג, חיי אדם כלל קלו סעי' א.

[45] וכ"כ מקור חיים סי' תקנב סעי' י, דאסור לאכול סעודת מצוה דבר מצוה עם הקרואים כשחל בשבת ח' או ט' באב אחר מנחה.

[46] מג"א סי' תקנא ס"ק לה, ומשנ"ב ס"ק עז.

[47] בשו"ע סי' תקנא סעי' יז, ובמג"א ס"ק מב, כתב דבשבת שרי והביא אוסרים. ואין הטעם משום אבלות, דלא מצינו שיהא אבל אסור לברך שהחיינו, אלא כיון דהזמן הוא זמן פורענות אין לברך 'והגיענו לזמן הזה'. ועי"ש בערוה"ש סעי' לח. וכשחל י"ז בתמוז בשבת ונדחה כתב במג"א שם דשרי לומר שהחיינו בשבת לכו"ע. הרב החיד"א בברכ"י ס"ק יא, וכן בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כז החמיר בזה, דשבת זו חמורה משאר שבתות שבין המצרים דריע מזליה ואין שייך לומר שהגיענו

כב. טיול: ראוי שלא לטייל בשבת זו[48].

◇ שבת קודש לאחר חצות היום ◇

כג. למוד תורה: נחלקו הפוסקים אם מותר ללמוד בשבת זו דברים האסורים ללמוד בט"ב. י"א שאסור בכל השבת כדין ט"ב[49]. וי"א שאסור רק מחצות ואילך, וכן הסכימו רוב האחרונים[50]. וי"א שאין לאסור כלל הלימוד בשבת זו[51]. ולענין **שנים מקרא ואחד תרגום**, ראה לעיל סעי' ח.

כד. תפילת מנחה: ראוי בשבת זו להקדים תפילת מנחה, כדי שיוכלו לסיים סעודה

לזמן הזה. אף שמפני כבוד השבת אין מתענים בו, מ"מ עיצומו של יום רע הוא. ולכאורה נראה דודאי כן הוא בט"ב שחל בשבת ונדחה, ואפשר בזה דחמיר טפי דכו"ע מודו דאין לברך שהחיינו על דבר הרשות. ושו"ר שכ"ה דעת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשמעתתא דמשה עמ' תכח, דאין מברכים שהחיינו בשבת זו, ועיין מש"כ בזה בספר נחמת ישראל לידידי הרה"ג ישראל דרדק שליט"א, פרק ד הע' 73.

[48] ברכ"י סי' תקנג ס"ק ה, ושע"ת שם ס"ק ב. והוסיף הגר"ש דבליצקי שליט"א **דגם מסתם ביקורים יש להמנע בשבת זו.** וכתב התוספות חיים על החיי"א כלל קלו ס"ק א, דהעולם נהגו שלא לטייל כלל בשוק בשבת חזון, אף אם אינו חל בט"ב או בעט"ב ומנהג הגון הוא, עכ"ל.

[49] לקט יושר או"ח עמ' 110, קיצור שו"ע סי' קכה סעי' ד.

[50] רמ"א סי' תקנג סעי' ב, מג"א ס"ק ז, משנ"ב ס"ק ט, וכה"ח ס"ק יח. וכתב שם הכה"ח ס"ק יז, בשם החת"ס דאף שבט"ב אין ללמוד בדברים הרעים בדרך משא ומתן ובפלפול רק בפשוטם של דברים, כמבואר במשנ"ב סי' תקנד ס"ק ד, מ"מ בשבת מותר.

[51] הט"ז שם ס"ק ב, תמה על הרמ"א, דכיון שאין אסור באכילת בשר ויין לפי שאין אבילות בשבת, למה נחמיר עליו שלא ילמד משום אבילות. וכתב שם שהלומד אחר חצות לא הפסיד שכרו, הו"ד במשנ"ב שם ס"ק י. וכתב שם דדברי הט"ז הם אפילו בט"ב שחל בשבת, וכתב דיש לסמוך על זה, אחרי דאפילו כשחל בחול כמה אחרונים מקילין וכנ"ל. ועי"ש בביאור הלכה ד"ה ולכן, שהביא בשם המאמר מרדכי שחולק על הרמ"א וכתב דאין לאסור הלימוד בשבת זו. והגר"ח קניבסקי שליט"א אמר משמיה דמרן החזו"א זצ"ל בזה"ל: אמר לי לא להקל ללמוד בערב ט"ב שחל בשבת אחר חצות ע"כ, הו"ד בספר ט' באב שחל בשבת להרה"ג ר' צבי כהן שליט"א. וכ"כ בספר אורחות רבינו ח"ב עמ' קלו: סיפר לי הגאון ר' משה דויטש שבת עט"ב שהגיע חצות היום ראה את מרן החזו"א מפסיק מלימודו הקבוע ומתחיל ללמוד מסכת מועד קטן, ע"כ. ובסידור יעב"ץ כתב דאין לעסוק בדברים הרעים בשבת, ודלא כהמג"א סוף סי' תקנג. ומרן הגר"נ קרליץ שליט"א הורה דסדרי לימוד קבועים בביהמ"ד וכן שיעור לרבים אין לבטל בט"ב שחל בשבת, ובמידת האפשר לקבוע הלימוד מהלכות היום. וכ"כ בקובץ אורייתא כרך יד, משמיה דאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, דאין לבטל שיעורים ברבים דהוי כעין אבילות בפרהסיא, וכמו שאמרו לגבי סעודה שלישית שאין לבטלו לאלה שנוהגים לעשותו ברבים. ועל דברי החת"ס בתשובותיו חלק או"ח סי' קנו, שכתב דטעם האסור ללמוד אחר חצות, דכל מה שלומד אחר חצות עדיין מחשבתו עליו ומהרהר בלילה והרי הוא נכנס לט' באב כשהוא שמח, העיר האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל דבעוה"ר היום לא שייך זה, דהלוואי שיכונו עכ"פ בשעת הלימוד את לימודם, ע"כ. ונראה דראוי לכתחילה לקבוע שיעור הדף היומי קודם חצות ולא לעבור על דברי הרמ"א סוף סי' תקנג, ביד רמה.

שלישית מבעוד יום. ואין אומרים צדקתך צדק[52]. ולא פרקי אבות[53].

◇ סעודה שלישית - מפסקת ◇

כה. סעודה שלישית: אין למעט בסעודה שלישית בשום דבר ממה שרגיל תמיד בסעודה זו ומותר לאכול בשר ולשתות יין, ואף יותר משני תבשילין, ואפילו מי שאינו רגיל לאכול כן בסעודה שלישית[54]. ומותר לאכול בסעודה שלישית ביצים קשות, כיון שאינו אוכלן לסימן אבילות[55]. ויושב כדרכו על כסא ולא על הקרקע, ומותר לאכול סעודה זו בצוותא עם בני ביתו[56]. ובסעודה זו ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה[57]. ונחלקו הפוסקים אם מותר לשבת עם חברים בסעודה זו[58]. והרגיל ללמוד בסעודה זו עם בני ביתו לימוד קבוע, מותר ללמוד גם בשבת זו[59].

כו. ויכול לזמן על הכוס ולשתותה אם עדין לא שקעה החמה[60]. וכן מותר לאכול אחר ברהמ"ז של סעודה שלישית אם הוא עדיין קודם השקיעה ואין צריך להתנות כמו בחול[61].

[52] סי' תקנב סעי' יב, וסי' תקנט סעי' א ומשנ"ב שם. מה"ט דט"ב איקרי מועד.

[53] רמ"א סוס"י תקנג עי"ש במשנ"ב ס"ק ט, שא"א פרקי אבות אחר חצות, אך קודם חצות דשרי ללמוד תורה מותר לומר פרקי אבות, ונהגו שא"א, וכ"כ בלוח א"י להגרימ"ט. וע"ע בערוה"ש ריש סי' תקנט, דכשחל ט"ב ביום ראשון, אומרים פרקי אבות בשבת שלפניו.

[54] שו"ע סי' תקנב סעי' י, משנ"ב ס"ק כג, וכתב שם דהנמנע מלאכול בשר משום אֵבֶל, עבירה היא, לוח א"י. ועי' באג"מ או"ח ח"ד סי' קיב אות א.

ומותר לאכול ולשתות יותר מהרגלו אף שכוונתו להקל עליו את התענית. אבל אסור לומר שאוכל ושותה כדי להקל עליו את התענית, דומיא דמ"ש המג"א בסי' רצ בשם ספר חסידים הו"ד במשנ"ב שם ס"ק ד, דלא יאמר נלך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתנו במוצאי שבת, שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול. ועי' בא"ר שם שאין לומר כן אפי' כשחפץ לכתוב ס"ת במוצ"ש, ומכאן שאפי' לדבר מצוה שיעשה במוצ"ש אסור לומר שיישן בשבת, וה"ה לענינינו שאסור לומר שאוכל להקל עליו התענית, ובהרהור מותר.

[55] הוראת מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א.

[56] משנ"ב סי' תקנב ס"ק כג.

[57] משנ"ב שם. ונראה דגם לבכור שור וסיעתו דס"ל דשרי ליסב עם חברים בסעודה זו, מ"מ לכו"ע צריך בדאבון נפש, אלא דס"ל שלא ימנע ממה שרגיל בהם משום אבילות בפרהסיא, אך לישב בדאבון נפש ה"ל צינעא ודברים שבלב כמבואר שם בבכור שור. הערת הגר"י גרטנר שליט"א.

[58] עי' מג"א סי' תקנב ס"ק יד, דלא ישב בסעודת חברים, הו"ד בלוח א"י להגרימ"ט, וכן פסק החיי אדם כלל קלו סי' א, ובקיצור שו"ע סי' קכה סעי' א. והרבה אחרונים פליגי על המג"א וכתבו דאם רגיל בכך אסור לו להימנע דהוי אבילות בפרהסיא ועי' משנ"ב שם ס"ק כ"ג שהביא הדעות.

[59] כף החיים, סי' תקנג ס"ק יח.

[60] פרמ"ג סי' תקנב א"א ס"ק יד, וקיצוש"ע סי' קכה סעי' א. וכ"ה במשנ"ב סי' תקנב ס"ק כג.

[61] שעה"צ סי' תקנג ס"ק ז, כה"ח סי' תקנג ס"ק ו. וכתב שם הטעם דכיון שאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית עי"ש.

כז. מותר ליטול ידיו למים אחרונים גם אחר השקיעה ואפילו אחר צאה"כ, אם לא נטל לפני השקיעה[62].

כח. **צריך להזהר להפסיק לאכול ולשתות קודם השקיעה**. ונכון להודיע דבר זה להמון העם כדי שלא יטעו שמותרים לסיים את הסעודה השלישית כשאר שבתות[63].

כט. המתפלל ערבית של מוצש"ק והבדיל מבעוד יום (אחר פלג המנחה), חלה עליו התענית, ואסור לאכול אף שלא שקעה עדיין החמה[64].

ל. מותר להניח במקרר שיירי המאכלים אחר סעודה שלישית (אף שעדיין שבת), אך אסור לנקות השולחן והחדר, אם אינו צריך למקום בשבת, משום איסור הכנה.

לא. **תרופות:** הרגיל ליטול לפני כל צום כדורים שימנעו ממנו הקאה או בחילות ביום הצום, אסור לקחת הכדורים בשבת, ויבלעם במוצאי שבת - ליל ט"ב, בלי מים[65]. מצויים כיום כדורים להקלת הצום ועפ"י הודעת היצרן הם אינם תרופה ויש לקחת כדור אחד בסוף הארוחה עם שתי כוסות מים להקלה בצום וללא תחושת רעב וצמא, אין ליטול כדורים אלו בשבת, כדי להקל מעליו התענית למחר[66].

◇ הכנות קודם צאת השבת ◇

לב. מיד עם שקיעת החמה **נאסר בכל העינויים** וגם בתלמוד תורה, בדברים האסורים

[62] מכיון שזו נטילת מצוה - נטעי גבריאל, פרק סו סעי' י. והורה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דאחר שקיעת החמה, יטול ידיו למים אחרונים בצמצום.

[63] רמ"א סי' תקנב סעי' י, משנ"ב שם ס"ק כד. ושו"ע סי' תקנג סעי' ב.

[64] הגהות רעק"א סי' תקנג סעי' א, הו"ד בשעה"צ שם אות ט, שציין מקור הדין מהמג"א סי' רצט ס"ק ט, שכתב שם דבט"ב שחל במוצ"ש, אם יקדים להבדיל מבעו"י תחול עליו התענית אחר ההבדלה, והרעק"א השווה תפילת ערבית להבדלה, ולכן כתב דאף אם יתפלל ערבית מבעו"י תחול עליו התענית. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קלג, דאין להבדיל מבעו"י דלא התירו אלא רק במקום ביטול מצות הבדלה.

[65] באה"ט סי' תקסז ס"ק ז, כף החיים סי' תקנד אות לד, וכן הורה מרן הגר"נ קרליץ שליט"א. וכשצריך לקחת את התרופה עם קצת מים, כתב בשבט הלוי ח"י סי' פד אות ו, דעדיף שיקח הכדורים בט"ב נדחה עם קצת מים, ולא בשבת.

[66] הוראת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דאף שהוא מחומרים טבעיים חיישינן משום שחיקת סממנים, דאינו חשוב אוכל, כי סו"ס אינו נהנה ממנו בעת אכלו, ומחזק את מזגו, ויל"ע אם יש לאסור נמי משום הכנה משבת לחול. וכן שמעתי לאסור מהגר"נ קרליץ שליט"א, מהטעמים הנ"ל. ויש לעיין כשמערב במים או באוכלים בשבת, אי שרי לאכול הכדור ואי יש בזה הכנה, ובקובץ מבית לוי הביא (קובץ יג עמ' נב) שמרן הגר"ש וואזנר זצ"ל, התיר, ועדיף אם אפשר לערב מע"ש. ובארחות שבת פרק כב הע' רפד, הביא הוראת מרן הגריש"א זצ"ל, שהתיר. ועי' משנ"ב סי' צ ס"ק מה, דאין ללעוס בעט"ב ובעיוכ"פ 'לאקעריץ' הגורם שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות.

בט״ב, חוץ מנעילת הסנדל שמותר עד הלילה[67]. ומותר לשבת על כסא בבין השמשות עד חשכה[68].

לג. אסור לעשות בשבת שום סימני אבילות קודם זמן מוצש״ק[69], ולכן אסור להפוך הספסלים בביהכנ״ס או להוריד הפרוכת וכד׳, וכן אין להחליף בגדי שבת בבגדי חול אלא לאחר צאת השבת[70].

לד. אין להביא את נעלי התשעה באב לביהכנ״ס בשבת, אף במקום שיש עירוב כדין, וכן את ספר הקינות[71], אא״כ יעיין בו מעט בבית הכנסת מבעוד יום[72].

◇ מוצש״ק - ליל תשעה באב ◇

לה. קטן שהגדיל: קטן שהגדיל בעשירי באב, שהוא מוצאי שבת ליל ט׳ באב שנדחה, נחלקו הפוסקים אם חייב להתענות, ועי׳ הערה[73]. אמנם מי שהיה חולה בשבת זו עד

[67] שו״ע סי׳ תקנג סעי׳ ב, משנ״ב שם ס״ק ג וס״ק ו, וסי׳ תקנד ס״ק א. וע״ע בשש״כ פרק כח הע׳ קעט, שדעת הגרש״ז אויערבאך זצ״ל שיש לחלוץ את הנעלים תיכף אחר בין השמשות, וללבוש את נעלי ט״ב בצאת הכוכבים, וכתב בספר שלמי מועד פרק צב, שהגרש״ז אויערבאך זצ״ל נהג בט״ב שחל במוצ״ש לשכב בלי מנעליו מזמן בין השמשות עד אחר צאת הכוכבים, כדי לצאת מספיקות, וגם שלא רצה לישב על כסא נמוך שלא להראות אבילות בשבת. ועי׳ בשו״ת שלמת חיים ח״א סי׳ רכז, דמעיקרא כך קיבלו, דכשט״ב חל בשבת, שעכ״פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו ברכו אינם חולצים מחמת קדושת תוספת שבת, משום דהוי דבר שבפרהסיא.

[68] שדי חמד פאת השדה ביה״מ אות ח״י, כ״כ הגר״ש דבליצקי שליט״א, והוסיף דשרי לעמוד אם ירצה ואין בזה היכר לאבילות. וע״ע שלמת חיים סי׳ רכו, דלכתחילה ראוי להזהר. ועי׳ בשבט הלוי ח״י סי׳ פג, דהאיסור לישב בט״ב ע״ג ספסל אינו אלא מנהג ולא חמיר כה׳ עינויים, ואין אומרים בו ספק דביה״ש שיהיה אסור, ולכן אין להחמיר לישב ע״ג קרקע בביה״ש אא״כ נהגו כן. וע״ע בשו״ת אג״מ או״ח ח״ה סי׳ ט אות ד׳, שכמדומה דנוהגים לאסור מהשקיעה, ואף כשאין מנהג ידוע יש להנהיג כן.

[69] ביאור הגר״א סי׳ תקנג סעי׳ ב, ומשנ״ב שם ס״ק ו. ואלו הנוהגים להחמיר בכל מוצאי ש״ק עד זמן יציאת השבת ע״פ ר״ת, יעויין להלן סעי׳ לח.

[70] ופשוט דיש בזה נמי איסור הכנה משבת לחול מלבד איסור היכר אבילות בשבת ועי׳ בשד״ח פאת השדה בין המצרים אות ח״י שתמה על מה שראה שנוהגים להפוך את הספסלים כבר בבין השמשות.

[71] משום דהוי מכין משבת לחול, חיי״א כלל קנה סי׳ י, וקצוש״ע סי׳ קמא סעי׳ יז, וסי׳ קכה סעי׳ ד בלחה״פ. וכתב המשנ״ב סי׳ שמב ס״ק ב, דאף דשרינן שבות בבין השמשות לצורך מצוה, אך למעשה יש להחמיר בביה״ש דמוצ״ש דאין אנו בקיאים בזמן ביה״ש, וע״כ ימתין עד הלילה.

[72] פשוט, ונ״ל מקור לזה מדברי מחצה״ש סוף סי׳ תרפח לענין מגילת אסתר.

[73] יסוד מחלוקתם, אם בשנה זו יום התענית מעיקרו הוא י׳ באב, או אינו אלא תשלומין ליום ט׳ באב. ובזה תליא אי קטן שהגיע לי״ג ביום י׳ באב מתענה בשנה זו או לא. והאבנ״ז או״ח סי׳ תכו, תלה שאלה זו במחלוקת אם נוהגים דברים שבצנעא בשבת זו שחל בו ט׳ באב או לא, דאם אינו

שאילו היה אז תענית היה פטור, ולמוצ״ש נרפא, דלכו״ע חייב להתענות[74].

לו. נהגו לקבוע בבית הכנסת זמן תפילת ערבית לשעה מאוחרת יותר מכל מוצ״ש, כדי לאפשר לציבור להיות בבית בזמן מוצ״ש, ויאמרו ׳ברוך המבדיל בין קודש לחול׳ בלי שם ומלכות[75], ויפשטו את בגדי השבת ונעלי העור, וילבשו בגדי חול ואח״כ יבואו לביהכנ״ס[76]. גם אם אמר ברוך המבדיל לפני התפילה, אומר אתה חוננתנו בתפילה[77].

לז. יש להזהיר הנשים שלא יעשו מלאכה עד שתבדלנה בתפילה או שיאמרו ׳ברוך המבדיל בין קודש לחול׳, ואומרות בלא שם ומלכות[78]. הנוהגים תמיד להחמיר שלא לעשות מלאכה עד אחר הבדלה לא צריכים להחמיר בזה במוצ״ש ליל ט״ב, אלא מותרים בעשיית מלאכה תיכף אחר שהבדילו בתפילה או אמרו ׳ברוך המבדיל בין קודש לחול׳[79].

נוהג א״כ עקרוהו לגמרי מיום זה וקבעוהו למחר, ואם נוהג בו דברים שבצנעא י״ל שהעשירי הוא תשלומין לתשיעי, וע״כ קטן שהגדיל בעשירי פטור מהתענית, כיון שלא היה חייב בתשיעי אין לו דין תשלומין בעשירי. והאבנ״ז שם ומהרש״ם ח״ג סי׳ שסג, פסקו דאינו אלא תשלומין לתשיעי ופטור. ודברי מלכיאל ח״ה סי׳ קל ועוד פוסקים ס״ל דעיקר הקביעות הוא בעשירי. ובישועות יעקב סי׳ תקנט ס״ק ד, כתב שעד חצות יום עשירי חיובו מחמת עצמו של יום, ומחצות ואילך כתשלומין, ולכן בעל ברית פטור אז. והאבנ״ז הביא מתשובת הרשב״א שסבר שמתחילה קיבלוהו לעשירי שבו נשרף ההיכל. וכתב האבנ״ז דהרשב״א לשיטתו שאין דברים שבצנעה נוהג, אך לדידין שנוהג ממילא הוי תשלומין. ומרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל, פסק שקטן שהגדיל ביום עשירי יתענה עם הציבור ולא לפרוש מן הציבור אא״כ כחוש וחלוש שיש להקל מדין נדחה, וכ״כ בשו״ת שבט הלוי ח״ו סי׳ עא.

[74] כ״ה ביד אפרים סי׳ תקנד על המג״א ס״ק ט, שהוסיף לפי שכבר הוקבעה התענית לכל העולם ביום א׳ ואינה תשלומין לשבת. ואין מכאן ראיה לקטן שהגדיל שיצטרך להתענות, דהכא היה חיב בתענית אלא שמצד בריאותו נאסר עליו התענית.

[75] פרמ״ג, הו״ד במשנ״ב סי׳ תקנג ס״ק ז, וכ״ה במשנ״ב סי׳ רצט ס״ק לד.

[76] זה השולחן ח״ב הערות לאו״ח סי׳ תקנט. והביא שם ראיה דאין לומר הקינות בבגדי שבת מהא דאיתא בסי׳ תקנט משנ״ב ס״ק לד, שבעלי הברית שלבשו לברית בגדי שבת אם מנהגם לקרוא אחר הקינות איוב וירמיהו והניחו קריאתם לאחר הברית, צריכים לאחר הברית לפשוט את בגדי השבת (וזה למנהג המהרי״ל שנהגו לקרוא באיוב וירמיהו אחר הקינות), וא״כ ק״ו דבאמירת קינות ואיכה אין להיות בבגדי שבת דזה חמור יותר מאיוב וירמיהו שהוא עיקר ענינו של יום. וכתב באורחות רבינו שכן היה מנהגו של מרן החזו״א זצ״ל לפשוט הבגדי שבת וללבוש בגדי החול קודם תפילת ערבית דמוצ״ש דליל ט״ב. ויש להקפיד עם יציאת השבת לומר ברוך המבדיל ולחלוץ הנעלים, דאין היתר להשאר עם נעלי עור לאחר צאת השבת. וכ״כ בספר אוהל משה להגרא״מ הורביץ ח״ב סי׳ עב, דקשה עליו המנהג שממשיכים בזמן של ודאי לילה במנעלים, אלא מיד כשנעשה ודאי לילה צריך להוריד המנעלים עי״ש.

[77] עי׳ משנ״ב סי׳ רצד ס״ק א, וסי׳ רצט ס״ק לה.

[78] משנ״ב סי׳ תקנו ס״ק ב, חיי״א כלל קלו סי׳ ה, וקיצשו״ע סי׳ קכה סעי׳ ו, וכה״ח סי׳ תקנו ס״ק א.

[79] שו״ת שרגא המאיר ח״ב סי׳ נא, שכן ראה אצל רבנים קשישאי שהקפידו תמיד שלא לעשות שום מלאכה קודם הבדלה, ועכ״ז כשחל ט״ב ביום ראשון לא הקפידו.

לח. גם הנוהגים להחמיר על עצמם בכל מוצ״ש כזמן ר״ת צריכים לנהוג בחליצת הנעלים והחלפת הבגדים לפי שיטת הגאונים שהוא כ - 30 דקות אחר השקיעה[80].

לט. סדר תפילת ערבית: אין אומרים את המזמורים שקודם תפילת ערבית במוצ״ש - ׳לדוד ברוך׳ ו׳למנצח׳[81]. ומזכירים בתפילה ׳אתה חוננתנו׳ (ואם שכח אינו חוזר ומתפלל)[82], ואין אומרים ויהי נועם[83]. ולא ׳ויתן לך׳[84]. אך ׳ואתה קדוש׳ אומרים אחר הקינות, ומדלגין על הפסוק ׳ואני זאת בריתי׳[85]. באמירת הקינות מוסיפים את הקינה ׳ויהי נועם נשבת במוצאי שבת׳. ואין אומרים זה לזה ברכת ׳שבוע טוב׳[86]. ואין מברכים הבנים[87].

מ. הבדלה: אין מבדלין על הכוס במוצאי שבת שחל בו ט״ב, אפילו במקום שיש קטן שיכול לשתות מהכוס[88].

[80] כ״כ הגר״ש דבליצקי שליט״א, וטעמו שהיות ואין בחליצת הנעלים ולבישת בגדי חול איסור גמור של חילול שבת, אין להם ע״י האיחור להקל באיסורי ט״ב של נעילת הסנדל. אמנם **יש להקפיד ולבדוק מע״ש שאין בכיסי הבגדים מוקצה** כיון שלדידם עדיין היא שבת לחומרא. ומנהג דידן עפ״י מרן החזו״א זצוק״ל להמתין 45 דקות מהשקיעה. אמנם מרן הגר״נ קרליץ שליט״א, בחוט שני עניני תעניות, ס״ל דהחושש לענין שבת לדעת ר״ת אין צריך לחלוץ מנעליו קודם, ואעפ״י שאינו אלא בגדר חשש, לא מיקרי חומרא דאתי לידי קולא, דכל זמן שהוא חשש שבת אין צריך לחלוץ. וכמו דחזינן דהציבור חולצין אחר ברכו, אעפ״י דהש״ץ חולץ קודם, א״כ אין קפידא בתוספת הזמן.

[81] רמ״א סי׳ תקנט סעי׳ ב ומשנ״ב ס״ק ח, כיון שאינו מסדר היום, וכ״ה במשנ״ב סי׳ רצג ס״ק א, וכתב שם הטעם בשם הפרמ״ג דא״א המזמור ״אלקים יחננו״, דט״ב אינו זמן חנינה. וכ״כ הלבוש סי׳ תקנט סעי׳ יא, טעם זה.

[82] שכח להזכיר אתה חוננתנו אינו חוזר ומתפלל, כיון שמבדיל על הכוס במוצאי ט״ב - שו״ע סי׳ רצד סעי׳ ג, וכ״ה בסי׳ תקנו משנ״ב ס״ק ב.

[83] סי׳ תקנט סעי׳ ב ומשנ״ב ס״ק ז, דעיקרו נתיסד על הקמת המשכן ועתה נחרב. ועוד טעם כתב הגר״א בביאורו סי׳ תקנט סעי׳ ב, שהעושה מלאכה בט״ב אינו רואה סימן ברכה, וא״כ אין לומר ״ומעשה ידינו כוננה עלינו״.

[84] שם ברמ״א ובמשנ״ב ס״ק ט.

[85] סי׳ תקנט סעי׳ ב ובמשנ״ב ס״ק ו, עי״ש הטעם.

[86] הגר״ש דבליצקי, ע״פ המהרי״ל הובא במג״א סי׳ תקנט ס״ק א, שאין מברכין הבנים במוצ״ש זה. וכ״ה במשנ״ב שם ס״ק ד. ואף שהיה מקום להוכיח דין זה ממש״כ המשנ״ב סי׳ תקנד ס״ק מא, שאין לומר בט״ב צפרא טבא, מ״מ היה מקום לדחות ע״פ מש״כ הנזירות שמשון סי׳ תקנד סעי׳ ו, בחולה שאינו יכול להתענות כל המעל״ע, דיאכל בלילה ויתענה ביום, חזינן דאבלות דיומא חמירא מאבלות הלילה, והיה אולי מקום להקל לומר שבוע טוב, אלא כמ״ש מהמהרי״ל. ובלקט יושר עמ׳ 110 כתב בשם התרומת הדשן, דלומר ׳לילה טוב׳ מותר, אך הוא עצמו לא אמר.

[87] משנ״ב סי׳ תקנט ס״ק ד.

[88] כתב החיי אדם כלל קלו סי׳ ה, דלא דמי למילה בט״ב שנותנין לקטן לשתות מן הכוס, דהתם

מא. ברכת 'מאורי האש': במוצאי שבת כשרואים אש מברכים בורא מאורי האש, וישתדל לברך ברכה זו קודם קריאת איכה[89]. ונחלקו הפוסקים אם נשים יכולות לברך לעצמן ברכת בורא מאורי האש, ולכן תצאנה יד"ח ע"י המברך בביהכנ"ס, או שהאיש יברך בביתו ויוציא יד"ח אשתו ובנותיו[90]. אם שכח יכול לברך ברכת האש כל הלילה, עד עלות השחר[91].

מב. הנוהגים להדליק בבית בכל מוצ"ש שתי נרות[92], אין מדליקים במוצ"ש זה[93].

מג. אין להריח בבשמים במוצ"ש ליל ט"ב[94]. וביום נחלקו הפוסקים אי שרי להריח בבשמים[95].

לא הוי מילתא דקביעא, משא"כ הבדלה דהרבה פעמים חל ט"ב בא' בשבת, וגזרינן שמא יבא התינוק לשתות גם כשיגדיל, יעו"ש.

[89] שו"ע סי' תקנו סי' א. והמשנ"ב שם ס"ק א כתב שני טעמים בזה, עי"ש. ומברכים על נר שהדליקו להאיר ומסתכלים על הצפרניים לאורו כנהוג. וכתב אשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש מהדו"ת סי' תקנו, דיש להדר אחר אבוקה שהיא מצוה מן המובחר ואין לשנות בזה מכל השנה.

[90] שו"ע סי' רצו סעי' ח, ובביאוה"ל שם דיותר נכון דאשה אינה חייבת בברכת הנר לכו"ע. אבל מ"מ כתב באז נדברו ח"י סי' כז, שאין כוונת הביאור הלכה לומר למעשה שנשים לא תברכנה ברכת הנר אלא שאינן חייבות בכך אך רשאיות לברך אם ירצו. והגר"י זילברשטיין שליט"א הורה דאף שבכל מוצ"ש כשאשה מבדילה יש המתירים לה לברך בורא מאורי האש מאחר שמצוה לסדרה על הכוס ויש לאומרה עם ההבדלה משא"כ בט"ב שאין כוס ואינה מבדילה שלא תברך בורא מאורי האש ע"כ. וכתב בהל' חג בחג עמ' קפח בשם מרן הגריש"א זצ"ל, דבריטב"א פסחים נד ע"א, מוכח דנשים מברכות בורא מאורי האש, והאנשים מביאים הנר לביתן לברך אף שאין צריך לחזר אחריו הואיל ומחבבות המצוה, עי"ש. וכן שמעתי שהורה מרן הגרש"ה וואזנר זצ"ל, ושו"ר שכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' עז, דפשוט הוא, דכמו דנשים חייבות בהבדלה עצמה כן חייבות גם בברכת האש, ואין לשנות מנהג ישראל השומעים ומברכים על האש קודם איכה בבית הכנסת, והנשים אם יברכו, יברכו לעצמן בבית [ונראה שהמקור לברך על הנר בביהכ"נ, נעוץ במנהג להבדיל בביהכ"נ, ובמוצ"ש זו, שאין מבדילין על הכוס כמובן, מ"מ נשאר המנהג לברך על הנר. אבל כיום, בביהכ"נ שאין מבדילין, אולי אין מקום לקיים המנהג לברך על הנר בביהכ"נ דוקא]. וצ"ל דהביאוה"ל לא מיירי אלא לענין חיוב דפטורות מחיוב, אבל לכו"ע רשאיות לברך. ועי' גם בשש"כ פרק סב הע' צח, שהביא בשם הגרשז"א שהאשה תברך לעצמה, וטוב יותר שהבעל יוציא אותה בבית קודם לכתו לבית הכנסת [-כמובן אם יוצא לבית הכנסת רק לאחר צאת השבת]. ונראה שבמקומות שמאחרים התפילה יברך בביתו ברכת האש קודם איכה ויוציא ב"ב.

[91] משנ"ב סי' תקנו ס"ק א. וכתב שם הטעם כיון שהחיוב עדיין עליו. ולא יברך ביום, דאין מברכים על הנר אלא במוצ"ש בזמן שנברא - משנ"ב סי' רצט ס"ק יח.

[92] הובא במשנ"ב סי' ש ס"ק ג.

[93] נטעי גבריאל פרק צה סעי' יד, משום שהוא בכלל "במחשכים הושיבני".

[94] שו"ע סי' תקנו סעי' א ושעה"צ שם אות א.

[95] מג"א סי' תקנו ס"ק א, ש"ך יו"ד סי' רסה ס"ק יב, שע"ת ושעה"צ סי' תקנו אות א. שכתב שם בשו"ע, דבליל ט"ב במוצ"ש אין מברך על בשמים, ובט"ז שם ס"ק א, ס"ל דאין להריח בבשמים

מד. נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי בט״ב מהלילה עד חצות היום[96]. יש מי שכתב דלכן אין להדיח ולשפשף הכלים במוצ״ש ליל ט״ב, ויש מתירים[97]. ולקפל הטלית במוצ״ש ליל ט״ב, מותר[98]. כתיבה בט״ב יש מקילים, ויש שכתבו להחמיר[99].

מה. חולה בהבדלה: חולה שאינו מתענה צריך להבדיל לפני שאוכל[100], אך לא יבדיל מיד

משום תענוג. ובמג״א ס״ק א, משמע דס״ל דדוקא במוצ״ש אסור משום דהוי תענוג להשיב את הנפש יתירה, ומהגר״א שציין כמקור שלא להריח בבשמים לדברי הרמ״א סי׳ תקנה, שימעט אדם מכבודו והנאתו בט״ב בכל מה שאפשר, משמע דס״ל כט״ז דהאיסור להריח בבשמים הוא כל הט״ב. ויש ראי׳ מדברי המשנ״ב לקמן סי׳ תקנט ס״ק כז, שסָתם דאין להביא בשמים לברית מילה שחלה בט״ב כיון שיש למעט בתענוג בכל מה שאפשר, חזינן דנקט כט״ז וסיעתו.

ולענין טבק ריחני עיין מועד לכל חי סי׳ י אות עד, הו״ד בכה״ח סי׳ תקנד ס״ק ד, דמתיר לשאוף טבק דרך הנחיריים אך אסר לערב ריח טוב בטבק. ולפי״ז טבק ריחני כשלנו אסור.

[96] שו״ע ורמ״א סי׳ תקנד סעי׳ כב, משנ״ב ס״ק מג, וביאוה״ל ד״ה במקום. ועי׳ שעה״צ סי׳ תקנט אות מג דאין מכינים צרכי סעודה בט״ב אלא לאחר חצות היום. ועיין גם משנ״ב סי׳ תקנד ס״ק מט ושעה״צ שם אות נג.

[97] שו״ת שמלת בנימין סי׳ ב, וכן כתב לאסור ביוסף אומץ סי׳ תתפג, ורק אחר חצות התיר להדיח הכלים משבת. וכן המקו״ח סי׳ תקנד כתב לאסור דחשיב מלאכה שיש בה שיהוי ואפי׳ בט״ב נדחה אסור. ועי׳ פת״ש שתמה דלא חמיר ט״ב מאבילות ומבואר ביו״ד סי׳ שפ סעי׳ כב, דהדחת כוסות אין בו משום מלאכה. ונראה דלא קשיא, דמה שהתירו התם, בצריך לאותן כוסות כעת, ולהדיחם ע״מ להניחם גם שם אסור, ובט״ב אין צריך לאותן כוסות כעת. אמנם אם יצטרך לכלים אלו עבור קטן או חולה, מסתבר שמותר. ובשו״ת מחזה אליהו סי׳ פז כתב דמה שנצרך לסעודת הלילה או להאכיל הילדים בט״ב עצמו מותר, ויותר מזה אסור וחשש לאיסור רחיצה אף שאינו מכוון לרחיצה של תענוג, וכתב שם דאם תלבש כפפות גומי וכד׳ מותר, ומשמע שלא דן לאסור משום מלאכה אלא משום רחיצה ע״כ. ומותר להשרות הכלים שבכיור במים דזה אינה מלאכה כלל - הגר״ש דבליצקי שליט״א. ויש הנוהגים לאכול בשבת זו בכלים חד פעמיים ע״מ להמנע מהדחת כלים בט״ב.

[98] נטעי גבריאל פרק צה סעי׳ טז, וכתב שם שמבואר במג״א סי׳ ש, שיש לקפלה מיד אחר יציאה מביהכנ״ס כדי להתעסק במצוה מיד. וכתב בספר הנהגות אדם דאם אינו מקפל מיד במוצ״ש אזי הוא סכנה גדולה, ועוד שזה לא מקרי מלאכה שיש בה שיהוי.

[99] שכנה״ג הובא בבאה״ט סוס״י תקנד, דעתו להתיר. ואי שרי להגיה ס״ת עי׳ בשע״ת סוף סי׳ תקנד, וכתב שם לאסור לכתוב חדו״ת בט״ב דשמחה היא לו ואין לשמוח בט״ב. ועוד כיון שזה רק יום א׳, אין כ״כ חשש של שכחה. והשד״ח אסיפת דינים בין המצרים סי׳ ב אות ו, כתב שאם ודאי לו שישכח עד הלילה מה שחידש, יכול לציין ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיק אחר כך. וכ״כ בכף החיים סי׳ תקנד אות קי. ומשמע מדברי השע״ת שם דפליג על הבאה״ט ואוסר כתיבה בכל אופן פרט להגהה. ועי׳ ביאוה״ל סי׳ תקנד סעי׳ כב ד״ה ע״י עכו״ם, שהביא בזה מחלוקת, ודעת הא״ר בשם שכה״ג להקל, ודעת המטה יהודה דדינו כמו בחוה״מ.

[100] אמנם חולה שאינו אוכל אלא שותה מים בלבד, אינו מבדיל על הכוס, הואיל ושרי לשתות מים קודם הבדלה - שו״ע סי׳ רצט סעי׳ א. וע״ע כה״ח שם אות ו, שהביא דעות לאסור אפילו מים משום סכנה.

במוצ״ש אם לא צריך לאכול אז, אלא יבדיל קודם אכילתו[101]. ויכול אז להוציא יד״ח הבדלה אחרים המתענים[102]. המבדיל בט״ב אינו מברך אלא ברכת הגפן והמבדיל, ואם מבדיל במוצ״ש אומר גם ברכת הנר, ואינו אומר הפסוקים הנה א-ל ישועתי וכו׳[103]. יש מי שכתב שחולה לא יבדיל על יין אלא על חמר מדינה וישתה הכוס או שיבדיל על היין ויתן לקטן לשתותו, וי״א שיכול להבדיל על היין וישתה הכוס בעצמו[104], ועדיף להבדיל על יין מגיתו (׳מיץ ענבים׳)[105]. והמבדיל על מיץ ענבים או יין, ישתה רק כמלא לוגמיו

[101] עי׳ שע״ת סי׳ תקנו ס״ק א, שהביא מברכ״י שחולה שאוכל בט״ב יבדיל תיכף במוצ״ש, והעיר הכה״ח סי׳ תקנו ס״ק ט, דזה החולה המבדיל במוצ״ש היינו אם צריך לאכול במוצ״ש, אבל אם אינו נצרך בעת ההיא לא יבדיל עד שנצרך לאכול. וכן שמעתי ממרן הגר״נ קרליץ שליט״א. ועי׳ מנחת יצחק ח״י סי׳ לא, בתשובה להגר״י זילברשטיין שליט״א דפליג ע״ז. והביא מכנה״ג דחולה אע״ג שעדיין אינו צריך לאכילה יבדיל מיד אחר תפילת ערבית עי״ש.

ושמעתי מהגר״י זילברשטיין שליט״א, דיש לחלק בין חולה שאין בו סכנה ובפרט שגם חלוש, דאינו מתענה בט״ב וממתין מלהבדיל עד שיאכל. אבל חולה שיש בו סכנה וכל אכילה מבריאה אותו, אע״פ שאין במניעת האכילה במוצ״ש משום סכנה, מ״מ פשוט הוא שמותר לו לאכול אפילו בתחילת הצום מיד, ויבדיל מיד במוצ״ש.

[102] שע״ת סי׳ תקנו ס״ק א. וכ״ה בשו״ת שבט הלוי ח״ח סי׳ קכט. ועי׳ להלן הע׳ 106.

[103] כ״ה בשו״ת דברי מלכיאל ח״ו סי׳ ט. וכ״כ בפתחי תשובה יו״ד סי׳ שצא ס״ק ב, דאבל בימי אבלותו אינו אומר הפסוקים הנ״ל. וכן משמע מדברי המהרי״ל שכתב ״כשהחשיך... מבדיל בעה״ב על הכוס בפה״ג וברכת הבדלה״, משמע דלא אומר הפסוקים הנה א-ל ישועתי וכו׳. **ולענין ברכת בשמים** כתב בשו״ת לב חיים ח״ב סי׳ קנט, דאעפ״י שהותרה לו האכילה מ״מ הבשמים הם לתענוג להשבת הנפש ולא הותר בט״ב וכ״כ בשעה״צ סי׳ תקנו אות א.

[104] ולא ישתה אלא רביעית. ובשש״כ פרק סב הע׳ קיד הסתפק כמה ישתה, האם רק כמלוא לוגמיו שזהו שיעור שתיה מכוס של ברכה, או רביעית בכדי שלא להכנס לספק ברכה אחרונה. ומרן הגר״נ קרליץ שליט״א הורה לשתות רביעית שזהו השיעור הנצרך לברכה אחרונה וחולה מותר לשתות כן, אך לא יותר מזה. ומרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל הורה שישתה מלא לוגמיו, שהוא רוב רביעית (לדעת החזו״א 76 סמ״ק), ואין מברך ברכה אחרונה. אמנם אם אוכל מזונות בשיעור ברכה אחרונה, יברך ברכה מעין ג׳ ויצרף גם על הגפן.

[105] עי׳ כה״ח סי׳ תקנו ס״ק ט, דהחולה לא יבדיל על יין אם אינו נצרך לו רק על שאר משקין או יתן לתינוק. ואילו מברכ״י סי׳ תקנו ס״ק ג, משמע דישתה יין הבדלה בעצמו שאם יתן לקטן חיישינן שמא יבא למיסרך יעו״ש. דיש לעיין אי יש איסור מדינא דגמ׳ לשתות יין בט״ב, דלכאורה הוא ק״ו מסעודה המפסקת דאסור מדינא. אמנם אינו מוכח, דהתם היא הנהגה של אנינות וט״ב הוא אבילות. אמנם מ״מ אפשר דאבילות דט״ב כוללת איסור בשר ויין, וכדחזינן דהמנהג לאסור בכל תשעת הימים. ושמעתי ממרן הגר״נ קרליץ שליט״א דעדיף טפי לסחוט ענבים ולהבדיל עליו, דכיון דלא עבר עליו ג׳ ימים קילא טפי מיין, כ״ה בשו״ע סי׳ תקנב סעי׳ ב, ובמשנ״ב ס״ק ז. וחמר מדינה לא ברירא לן כ״כ בזמנינו. והוסיף הגר״נ קרליץ שליט״א דעובדא הוה בחולה שהיה צריך לאכול בט״ב שחל ביום א׳ והחזו״א אמר לו להבדיל על בירה לבנה קודם אכילתו. והוסיף שזה היה בזמן שסבר שבירה זה חמר מדינה, וכידוע שלאחר מכן חזר בו החזו״א ואמר שאין הבירה חמר מדינה בא״י. ובספר ישא יוסף או״ח ח״ג כתב שדעת מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל דיש בזה״ז חמר מדינא ודלא כדעת מרן החזו״א. והביא שם מעשה רב דמרן הגריש״א כובד בסנדקאות בט״ב

שהוא רוב רביעית (לדעת החזו"א 76 סמ"ק), שהוא השיעור הנדרש לצאת בו ידי הבדלה ולא יותר. ולא יברך עליו ברכה אחרונה, אא"כ אכל מזונות כשיעור, שמצרף בברכת מעין שלוש גם 'על הגפן' וכו'.

מו. אשה הצריכה לאכול בט"ב, יבדיל לה בעלה או אביה או כל אדם אחר ויכוון לצאת בעצמו בהבדלה זו, ולא יחזור להבדיל במוצאי ט"ב. והכוס ישתה קטן או האשה בעצמה[106]. ואם אין שם איש היכול להבדיל עבורה, תבדיל לעצמה[107]. וי"א דלכתחילה

נדחה ליום א', והבדיל על בירה לבנה. וס"ל שאפשר להבדיל גם על מיץ טבעי סחוט מפירות הדר. ועיין במכתבי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הנדפסים כאן בדין הבדלה על יין בט"ב לחולים.

[106] שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' לט, עי"ש שהביא ראיות שכן יש לנהוג לכתחילה. והנה אף שנוהגות הנשים שלא לטעום מכוס הבדלה מ"מ כשאין עצה אחרת שרי, עי' משנ"ב סי' רצו ס"ק לה. וכתב הקצוה"ש וכן הא"א מבוטשאטש מהדו"ת עצה לזה שתבדיל על כוס של ברכה שבירכו עליו ברכת המזון, וכיון שיש מצוה לשתות מכוס של ברכה ליכא קפידא בזה, ואשה יכולה לשתות לכתחילה. וכתבנו שהאיש יוצא יד"ח בהבדלה זו, דבאופן זה יכול להבדיל עבור אשה, עי' משנ"ב סי' רצו ס"ק לו. ורשאי לתת לקטן שהגיע לחינוך ברכה, לשתות, וליכא למיחש דלמא אתי למיסרך בגדלותו, דזה דוקא אם היו מתקנים כן כתקנה קבועה להבדיל במוצ"ש ליל ט"ב, דאז חיישינן דאתי למיסרך משא"כ כשמבדילים לחולה שהוא דבר לא קבוע דמיא למילה דמותר, וכן הורה הגר"ש דבליצקי שליט"א. ועי' שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' צא אות ד, דאם א"א לאשה הנמצאת בביה"ח להבדיל או לשמוע הבדלה במקום, יש לה לשמוע בטלפון ודעתו נוטה שיוצאת בזה ידי חובה, ואף צריך לענות אמן על ברכות ששומעים בטלפון.

והורה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דאם נמצא במקום שעושה שם אדם הבדלה במוצ"ש ליל התענית (וכגון שהמבדיל חולה, או שבריא עושה עבור חולה שאינו יכול להבדיל בעצמו) לא יכווין השומע (הבריא) לצאת יד"ח בהבדלה זו אלא יבדיל במוצאי התענית. אבל במקום שבריא מבדיל עבור החולה, אף שהוא עצמו אינו שותה מן הכוס, מ"מ בכה"ג יכווין המבדיל לצאת יד"ח הבדלה (כדי שיוכל להוציא אחרים). ונראה לי לבאר טעמו, ע"פ הרא"ש בסוף מס' תענית פ"ד סי' מ, שהביא דעת הרמב"ן דבט"ב שחל במוצ"ש לא התקינו הבדלה על הכוס כלל, משום שדומה לאונן במוצ"ש דפטור נמי מהבדלה אפי' אח"כ. וכ' ע"ז הרא"ש ולא דמי כולי האי, דהתם גופי' הוי דחוי, דאונן פטור מכל המצוות, ודמי לחיגר ביום ראשון של חג ונתפשט בשני, דמבואר בחגיגה ט ע"א דכיון שנדחה ביום א' שוב אינו חייב בשני. אבל הכא גופיה מחייב, והזמן גורם שאין יכול להבדיל, וכשיעבור הזמן יבדיל, וכן נהגו העם. יעו"ש. ולכן עדיף טפי להבדיל במוצאי התענית, שלדעת הרא"ש חייב בהבדלה וזה הזמן שיכול לשתות ואז מבדיל.

[107] כ"ה במשנ"ב סי' רצו ס"ק לה, דכשאין לה ממי לצאת תבדיל בעצמה ותשתה הכוס כדי שלא לבטל מצות הבדלה. ולהוציא את האיש כתב שו"ע הרב שם סעי' יט, שאינה יכולה, שהרי יש לחוש לדעת הסוברים שאין אשה חייבת בהבדלה. אבל אם בעלה חולה ואינו יכול להבדיל בעצמו, כתב בשש"כ פרק נח הע' עז בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שיכולים הם לסמוך על הסוברים שאשה חייבת בהבדלה ותבדיל עבורו, אלא שעדיף שהבעל יאמר קודם לכן לפחות 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', כדי שחיובו יהיה אז רק מדרבנן.

ראוי שהאשה תעשה הבדלה בעצמה ותשתה את היין. עי׳ בהערה[108].

מז. קטן בהבדלה: קטן האוכל בט״ב פטור מהבדלה, וי״א שיבדיל קודם אכילתו[109].

מח. ברית מילה בט״ב נדחה: בעל הברית, והוא המוהל הסנדק ואבי הבן, מתפללים מנחה גדולה, ואחר כך יכולים לרחוץ ולהפסיק תעניתם, וצריכים להבדיל קודם לכן[110]. ויש שהחמירו בזה, עי׳ הערה[111].

◇ דין חולה בתשעה באב שנדחה ◇

מט. חולה, אפילו במיחוש קצת, וכן מעוברת שיש לה מיחוש קצת, מותרים לאכול

[108] בשלמי תודה בין המצרים עמ׳ נו, כתב דאשה האוכלת בט״ב אין ראוי שאיש יבדיל עבורה והיא תשתה, כיון דיש שיטות דס״ל שאין אשה חייבת בבדלה כדאיתא בשו״ע או״ח סי׳ רצו סעי׳ ח, ולצד שאין האשה חייבת אין דין ערבות, ועדיף טפי שהאשה תעשה הבדלה בעצמה ותשתה היין, כמבואר שם במשנ״ב, ומ״מ אינה יכולה להוציא את בני ביתה, משום דחיישינן לשיטות שאינה בת חיובא.

[109] שו״ת רבבות אפרים או״ח ח״ג סי׳ שעא בשם מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל, כתב דלא שייך חינוך לזה, כי כשיגדיל הרי הוא לא יבדיל ביום, וכ״כ בשו״ת שרגא המאיר ח״א סי׳ נט, וכן הורה הגר״י זילברשטיין שליט״א שמאכילים קטנים בתענית ט׳ באב שנדחה ליום א׳ אע״פ שלא הבדילו. ובשו״ת ישועות משה ח״א סי׳ מ, העלה שאין קטן מבדיל בט״ב, ויכול לאכול אף בלא הבדלה, ורק שצריך לשמוע הבדלה אח״כ במוצאי ט״ב מגדול המבדיל. אמנם בשו״ת מהרי״ל דיסקין קו״א סי׳ ה אות עב כתב דבקטן שיבדיל במוצאי ש״ק ליל ט׳ באב ליכא למיחש דלמא אתי למיסרך היינו שבעת גדלותו יבדיל ג״כ, דיאמרו לו דתלי באכילה, וכי היכי דפורש מאכילה ה״נ לא יאכל בלי הבדלה. ובספר ישא יוסף או״ח ח״ג כתב דדעת מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל דקטן שהגיע לחינוך צריך לעשות הבדלה דצריכים לחנכו להבדיל בזמנו כמבואר בשו״ע סוף סי׳ רצז. וכן שמעתי להורות מהגר״נ קרליץ שליט״א דקטן שהגיע לחינוך יבדיל קודם אכילתו מדין חינוך, אף שאין לו איסור לאכול בלא הבדלה. דמצינו שמותר לקטן לאכול לפני קידוש בשבת, כמבואר בסי׳ רסט מג״א ס״ק א, ומשנ״ב שם ס״ק א, וכ״ש שמותר לאכול לקטן לפני הבדלה שהרי קידוש חמור מהבדלה. שלפני קידוש אסור אפילו לשתות מים, ולפני הבדלה מותר כמבואר בשו״ע סי׳ רצט סעי׳ א. ויעוין במשנ״ב סי׳ רצו ס״ק לו, שבכל השנה קטנים חייבים בהבדלה, מ״מ כמבואר דאינם אסורים לאכול קודם הבדלה, ונהגו בכל השנה למנוע מהם אכילה קודם הבדלה משום סכנה - וכמ״ש המגיד מישרים פ׳ וישב מאן דטעים קודם הבדלה מיתתו באסכרה. ועיין בשבט הלוי ח״ז סי׳ עז, שהשיב לשואל ליישב דברי המהריל״ד, אמנם בשו״ת שבט הלוי ח״י סי׳ קעז אות ד, כתב דדבריו שם אינם אלא להשיב לשואל ולא הלכה למעשה, ובקובץ מבית לוי (יג), הביא שלמעשה לא רואים שנוהגים שקטן יבדיל בט״ב.

[110] שו״ע או״ח סי׳ תקנט סעי׳ ט. ומשנ״ב שם ס״ק לז ושעה״צ אות לט. וכן דעת הא״ר.

[111] המג״א שם ס״ק יא, האריך בזה ונקט להחמיר (ועי״ש בשעה״צ). ובספר ט״ב שחל בשבת, בהוספות הביא מהגר״ח קניבסקי שליט״א, שהחזו״א זצ״ל הורה למעשה לבעל ברית שישלים התענית בצום גדליה נדחה, ולפי״ז ה״ה בי״ז בתמוז או בט׳ באב שחל בשבת ונדחה, שחייב להשלים הבעל ברית את התענית.

בתשעה באב שנדחה. ולכתחילה אם אפשר יתענו עד אחר מנחה גדולה[112]. ונראה דה"ה במינקת[113]. יולדת בתוך ל'[114] וחולה שאין בו סכנה, פטורים לגמרי מלהתענות בט"ב, אלא שאם יכולים יתענו איזה שעות, ואם גם זה קשה להם, יכולים לאכול מיד אף בלילה[115]. וקודם שיאכלו, צריכים להבדיל, וכדלעיל סעיף מה.

נ. מי שהיה חולה בשבת שחל בה ט"ב באופן שהיה פטור מלהתענות ונתרפא מחליו במוצ"ש, וכן יולדת שתמו ל' יום ללידתה בשבת שחל בו ט"ב, חיבים להתענות ביום ראשון[116]. וראה לעיל סעיף לה לענין קטן שהגדיל בת"ב שנדחה ובהערות שם.

נא. המותרים לאכול בט"ב, לא יתענגו במאכל ולא יאכלו בשר ולא ישתו יין, אא"כ צריך להם לרפואה, וא"צ לדקדק ולאכול פחות פחות מכשיעור[117].

נב. חולה הצריך לאכול בט"ב אינו חייב במלוה מלכה[118].

נג. חולה או קטן האוכל פת בט"ב נוטלים ידיהם לסעודה כרגיל[119]. ויאמר נחם בברהמ"ז

[112] שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' לז, הובא בהגהות רעק"א סי' תקנט סעי' ט, להלכה. ובביאו"ה שם ד"ה ואינו. ושם כתבו בחולה קצת ומעוברת שיש מיחוש קצת דמותרים לאכול.

[113] וכ"כ בתורת היולדת בשם מרן הגריש"א זצ"ל פרק מח סעי' ד שיש להקל לה כמעוברת.

[114] והמפלת אחר מ' יום, יש לה דין יולדת וא"צ לצום, א"א תנינא סי' תקנד.

[115] משנ"ב סי' תקנד ס"ק יד. וכתב שם בשם המג"א דבט"ב שנדחה אוקמי אדינא שלא תתענה ואפי' יולדת שאינה מתענה מ"מ תתענה איזה שעות, עי' בחיי אדם כלל קלה סעי' ב. ואם גם זה קשה לה לא תתענה כלל. ומותרים לאכול אף בלילה (שע"ת שם ס"ק ז).

[116] כ"ה במהרי"ל הל' ט"ב שהתענית הוקבעה ליום ראשון ואינו תשלומין לשבת וכ"כ רש"ל בתשובה הו"ד במג"א סי' תקנד ס"ק ט, גבי תוך ז' לשיטתו, יעו"ש.

[117] שו"ע סי' תקנד סעי' ה-ו, ערוה"ש שם סעי' ז, דפחות מכשיעור לא שייך בט"ב שהוא מדרבנן. ולא דמי למש"כ הפתחי עולם הו"ד בביאו"ה שם סעי' ו ד"ה דבמקום, דאין דבריו אמורים אלא במי שעדיין אינו חולה אלא קיים חשש שידבק במחלה והוא בכלל החייבים להתענות, אלא שהתירו לו לאכול כדי שיתחזק ולא יפגע, ולכן לא הותר לו אלא פחות מכשיעור, אך מי שכבר חולה ואפי' שאב"ס אינו צריך להקפיד לאכול פחות מכשיעור וכ"כ הכף החיים סי' תקנד ס"ק לא, ובשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נו.

[118] עי' שו"ת לב חיים ח"ב סי' קנט שנסתפק בזה. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הורה דכיון שט"ב אינו זמן אכילה ושתיה אין בו חיוב מלוה מלכה. וכ"כ בספר תורת היולדת פרק מח הע' י. וע"כ אין צריך להדר ולאכול במוצ"ש כזית פת.

[119] הוראת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הו"ד בשש"כ פרק לט הע' לא, לענין יוכ"פ, וטעמו דאין זו רחיצה של תענוג, ונראה דכ"ש בט"ב דיטול ידיו כרגיל עד לפרק היד. ולכאורה הוא הדין דיש ליטול מים אחרונים לפני ברכת המזון, וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שפד. ויטול ידיו בכמות מצומצמת, כמבואר לעיל הערה 41. ועי' בכף החיים סי' תקנד ס"ק נג, שהביא שיטול ידיים עד פרק הזרוע. ועי' בשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א סי' ה אות סח, שנסתפק בחולה שצריך לאכול בט"ב או ביו"כ אי נוטל ידיו או עדיפא למיכל בלי נט"י משום איסור רחיצה.

קודם ובנה ירושלים, ואם לא אמר אינו חוזר, וי"א שלא לומר[120].

נד. חולה הצריך לאכול בט"ב, לא יניח תפילין עד שעת מנחה, אף שאוכל קודם לכן[121]. [גם מי שאינו מתענה, אומר 'נחם' במנחה, שתקנו לומר כן, והוא מסדר התפילה].

◇ מוצאי תשעה באב - ליל י"א ◇

נה. במוצאי התענית לאחר צאת הכוכבים יטול ידיו עד הפרק ג' פעמים לסירוגין, בלא ברכה[122].

נו. מתפלל ערבית כרגיל, גם אם שכח לומר אתה חוננתנו במוצ"ש אינו אומרו במוצאי ט"ב[123].

נז. לאחר תפילת ערבית מברכים איש את רעהו בשבוע טוב[124].

נח. הבדלה על הכוס: אחר ערבית עושים הבדלה על הכוס כיון שלא הבדילו במוצ"ש[125],

והורה מרן הגריש"א זצ"ל, **דאין חולה צריך להמנע מאכילת פת כדי להמנע מנטילת ידיו,** אלא אוכל פת ונוטל ידיו כדרכו. וכתב בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רמד, דאף כשמוכרחים לאכול בט"ב יאכלו רק מידי דמזייני ולא סעודת פת, מלבד שי"ל מחמת ספק נחם בברהמ"ז, י"ל גם משום הרחקה ולמגדר מילתא שרק מחמת חולי, ולא יקילו ח"ו באבילות בית מקדשנו שיבנה בב"א.

[120] עי' רמ"א סי' תקנז ומשנ"ב ס"ק ה. ועיין כה"ח סי' תקנז ס"ק יא, שכתב דכיון דאיכא פלוגתא בזה שואל"ת עדיף, ואין לאומרו, כי יש לחוש להפסק בתוך הברכה, וכדי לא לחוש להפסק יאמר נחם ב"הרחמן" ע"כ. אמנם בשו"ת דברי יציב שם כתב טעם לאמרו בברכת הזמון, כיון שכתב השו"ע לעיל סי' תקנד סעי' כה, שכל האוכל ושותה בט"ב אינו רואה בשמחת ירושלים, לכן גם מי שאוכל מחמת אונסו , יש לו לומר נחם בברכת המזון, כדי להראות שלמרות שאוכל עדיין הוא מתאבל על ירושלים, ויזכה לראות בשמחתה

[121] מהר"ם שי"ק או"ח סי' רפט-רצ. וכתב בשש"כ פרק סב הע' קח בשם הגרשז"א זצ"ל, דלאחר חצות יניח תפילין לפני שיאכל ובתפילת מנחה יניח פעם שניה.

[122] לוח א"י להגרימ"ט, אורחות רבינו ח"ב עמ' קמה. וכ' המג"א ריש סי' תרכד, לגבי מוצאי יו"כ, דמותר ברחיצה קודם שיבדיל. וא"כ כל שכן שבמוצאי ט"ב דשרי ליטול ידיו.

[123] שע"ת ריש סי' תקנו ומשנ"ב שם ס"ק ג.

מי ששכח להבדיל במוצאי שבת בתפילה, ואכל במוצאי ט"ב לפני שהבדיל על הכוס, כתב בשש"כ פרק סב הע' צה בשם הגרשז"א זצ"ל דמסתבר דלאחר שכבר התפלל הרבה תפילות מבלי להזכיר 'אתה חוננתנו', אין עוד מקום להזכיר הבדלה בתפילה, וסיים שם בצ"ע. וממילא בכה"ג לא שייך לקנוס אותו לחזור ולהתפלל.

[124] כ"כ הגר"ש דבליצקי שליט"א, תמורת מה שלא ברכו במוצ"ש.

[125] ואלו הנוהגים כרמ"א סי' רצו סעי' א, למלא הכוס עד שתעלה על גדותיה וישפך לסימן ברכה, יש לעשות כן גם בהבדלה דמוצאי ט"ב, שכבר מותר במלאכה ובהרווחת שכר ולסימן ברכה. וחלוק הוא מיקנה"ז שלא נהגו כן ששם הרי הוא יו"ט אסור במלאכה.

ויש להכריז בביהכנ״ס שלא ישכחו העם מלהבדיל[126]. בהבדלה אין מברכים על בשמים ונר[127]. גם מי שלא בירך על הנר במוצ״ש אינו מברך כעת[128]. וא״א הפסוקים הנה א-ל ישועתי וכו׳[129]. מבדיל על היין ושותה הכוס בעצמו[130].

נט. אם כשמבדיל מונח הלחם על השולחן, ובדעתו לאכול מיד אחר הבדלה צריך לכסות את הלחם בשעת הבדלה[131]. אחרי ההבדלה יברך ברכה מעין שלש על היין ואחר כך יטול ידיו לסעודה[132]. בדיעבד אם לא בירך ברכה אחרונה על היין ונטל ידיו לסעודה, לא יברך עוד ברכה אחרונה ויכוון לפטור בברהמ״ז את ברכת מעין ג׳ של הבדלה[133].

ס. שתיית מים קודם הבדלה: מותר לשתות מים אחר צאת הכוכבים ולפני הבדלה[134]. וראוי שיאמר מקודם ׳ברוך המבדיל בין קודש לחול׳ או שיבדיל בתפילה, ובמוצאי ט״ב כבר הבדיל בתפילה (או אמר ברוך המבדיל) אמש במוצ״ש, אבל אם שכח יאמר עתה[135].

[126] שו״ע סי׳ תקנו סעי׳ א, מקור חיים סי׳ תקנו.

בירך על המאכל קודם שהבדיל ונזכר שצריך להבדיל, רשאי לאכול משהו תחילה (שלא תהא ברכתו לבטלה), ואח״כ יבדיל - רמ״א הל׳ שבת סי׳ רעא סעי׳ ה. ושו״ע הרב סי׳ רצט סעי׳ ב.

[127] משנ״ב סי׳ תקנו ס״ק ד-ה. **בירך בטעות על נר או בשמים בין ברכת היין להמבדיל** נראה דחוזר ומברך בפה״ג דהוי הפסק. דעיין בביאה״ל סי׳ רחצ סעי׳ ה ד״ה אין, לענין מי שבירך במוצ״ש על נר שלא שבת ממלאכת עבירה שצריך לחזור ולברך ברכת בורא פרי הגפן, שכידון שלא יוצא בברכה זו, הרי הוא הפסק בין ברכת הגפן לטעימה.

[128] משנ״ב שם.

[129] מט״א סי׳ תרכד סעי׳ ה, שא״א פסוקים אלו רק במוצ״ש, וכ״ה בקצוש״ע סי׳ קלג סעי׳ כח, ובדברי מלכיאל ח״ו סי׳ ט. וכ״כ הגר״ש דבליצקי בספרו תשעה באב שחל ביום א׳, שפסוקים אלו נתקנו למוצ״ש בלבד.

[130] סי׳ תקנו בדג״מ, וכ״ה במשנ״ב סי׳ תקנו ס״ק ג ושעה״צ אות ז. ואף שכתב הרמ״א בסי׳ תקנח דאכילת בשר ושתיית יין אסורה עד יום ב׳ מפני אבילות של יום, מ״מ בהבדלה שהיא למצוה שרי - רבבות אפרים ח״ג סי׳ שעא. ודלא כערוה״ש סי׳ תקנו סעי׳ ב, שכתב דלא יבדיל על היין אלא על שאר משקים, דיין אסור במוצאי ט״ב.

[131] סי רצט סעי׳ ט ומשנ״ב סק ל-לא. ועדיף טפי שלא יביא לחם לשולחן קודם הבדלה.

[132] משנ״ב סי׳ קעד ס״ק טו, וסי׳ רצט ס״ק כו-כז.

אם **שותה קפה או שאר משקים אחר הבדלה לפני שמברך ברכה מעין ג׳ על היין,** ואותם משקים היו לפניו בעת שברך הגפן על היין, א״צ לברך על המשקים, מפני שהיין פוטר כל מיני משקים, יעויין פרטי דינים אלו בסי׳ קעד ובמשנ״ב וביאור הלכה שם.

[133] משנ״ב סי׳ קעד ס״ק כז, ושעה״צ שם אות כט.

[134] שו״ע או״ח סי׳ רצט סעי׳ א.

[135] כתב בספר חידושי מרן רי״ז הלוי עמ״ס יומא עמ׳ 44: ״צ״ע במוצאי יוה״כ אם מותר לשתות מים קודם שיבדיל, דלכאורה היה נראה דמותר, דבגמ׳ לא הוזכר איסורא קודם שיבדיל, רק על עשיית חפציו, דהיינו איסור מלאכה, אבל על איסורא דאכילה ושתי׳ ושאר איסורין דמשום עינוי

סא. גם הנשים חייבות בהבדלה במוצאי ט״ב, אשה שקשה לה להמתין עד שיבוא בעלה מבית הכנסת תבדיל בעצמה ותשתה מהכוס[136]. ואם אינה יודעת להבדיל וקשה לה לחכות, יש שצידדו להקל שאשה יכולה לאכול ולשתות אף בלא הבדלה[137]. ומ״מ מים (וי״א גם תה[138]) יכולה לשתות לכו״ע קודם הבדלה[139].

סב. ויש להזדרז ביותר במוצאי הצום כדי להבדיל ולהוציא את בני ביתו ידי חובתם, כדי שיוכלו לשתות ולאכול במוצאי התענית[140].

לא מצינו, ומה גם לפי״מ דמשמע מלשון הרמב״ם, דגם האיסור מלאכה דקודם הבדלה, אינו שייך כלל לאיסור מלאכה של שבת, רק הוא איסור מלאכה בפ״ע, ועיקר איסורו משום חובת הבדלה, כמו איסור מלאכה דקודם התפילה, וכדכייל לי׳ לאיסור מלאכה דקודם שיבדיל, בהדי איסורא דאכילה ושתי׳ וטעימה קודם הבדלה, דכולהו משום חובת הבדלה נינהו, עיי״ש בדבריו, וא״כ אינו ענין כלל לחייבו בעינוי, וממילא דהוי ככל הבדלה דעלמא, דמים מותר לשתות וצ״ע בזה״.

ובשו״ת שואל ומשיב (מהדו׳ ג, ח״א סי׳ קכט) הביא מעשה ״שהש״ץ האריך בתפלתו בנעילה חצי שעה אחר צאת הכוכבים, ואחד צמא למים ושאל ללמדן אחד, והורה לו שמותר לשתות כי כבר פנה יום, אף כי לא התפלל מעריב ולא הבדיל. והלמדן גם כן שתה. ואחד מהבעלי בתים ביזה אותו בחירופין וגידופין...״. וכתב השואל ומשיב: ״יפה אמר הלמדן, ושכן מבואר במגן אברהם סי׳ תרכ״ד (בריש הסימן), וראיתי במחצית השקל שם, שהקשה דהמג״א בעצמו בסי׳ תצ״א מסתפק אם מותר לאכול חמץ אף שלא הבדיל. ויפה כתב לחלק [המחה״ש] דאכילה אסור קודם הבדלה אבל שתית מים מותר. ולפענ״ד יש לישב בפשיטות דיום הכיפורים דהתענה כל היום דיש לחוש לסכנה בודאי מותר. עכ״פ הלמדן יפה אמר ויפה הורה. אמנם זה הבעה״ב שחירף וגידף יש לדונו לכף זכות שלפי שהיה נראה בעיניו כאיסור גדול כל זמן שלא התפלל מעריב ולא הבדיל ולא ידע דברי המג״א חשוב אצלו כאיסור גמור, וגם עכ״פ הם מדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, וגם יש לחוש אם יראו שמותר לשתות קודם הבדלה לאחר יציאת הכוכבים, שמא יתירו אף שלא יהיה צאת הכוכבים״, עכ״ל השו״מ. והו״ד בקיצור באלף המגן (על המטה אפרים, סי׳ תרכד ס״ק ד), והביא שם דעת השדי חמד (מערכת יום הכיפורים, סי׳ ד אות ב) שהסתפק בזה.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק סב סעי׳ כה ושם הע׳ נח), הביא בשם הגרשז״א, דמ״מ לפני שתייתו יבדיל בתפילה ׳אתה חוננתנו׳ או באמירת ׳המבדיל בין קודש לחול׳. וביאר, דלא דמי למוצש״ק בעלמא, שאז הרי מותר היה לשתות מים קודם הלילה, ולכן מותר ג״כ לשתות בלילה קודם הבדלה, וא״צ להבדיל כדי להתיר שתית מים. משא״כ במוצאי יוכ״פ, מסתבר דכמו שלפני קידוש לא חילקו חכמים בין שתית מים לאכילה, ה״ה במוצאי יוכ״פ לא מסתבר לחלק בין מים לאכילה, ורק לאחר שהבדיל בתפילה (או באמירת ברוך המבדיל) שפיר מחלקינן בין אכילה לשתיה, עכ״ד.

[136] כמבואר במשנ״ב רצו ס״ק לה. וכ״כ בשו״ת שבט הלוי ח״ד סי׳ נד אות ז.

[137] עי׳ בשערים המצוינים בהלכה סי׳ קלג ס״ק כז, שצידד להקל לה לאכול ולשתות על סמך הדעה בסוף סי׳ רצו דאשה פטורה מהבדלה.

[138] במנחת שבת בקונ׳ מנחה חדשה סי׳ עז סעי׳ ב, כתב דתה לכאורה דומה למים וצע״ב. ובאמרי נעם להגר״א ברכות מה, משמע דעת הגר״א דתה בלא סוכר נחשב כמים.

[139] שו״ע סי׳ רצט סעי׳ א.

[140] עי׳ משנ״ב סי׳ רעא ס״ק א, שאם יש לו אורחים ובפרט אם הם עניים, לא ימתין שכיון שמוטלים עליו לא יעכבם כדי שיקיים מצוה מן המובחר. ומיירי שם שרוצה להתעכב מלקדש

סג. הנוהגים להחמיר בזמן יציאת שבת כר"ת, מ"מ יכולים להקל בט"ב כשיעור הגאונים שהוא כחצי שעה אחר השקיעה[141].

סד. קידוש לבנה: אין מקדשים את הלבנה קודם תשעה באב[142], ומקדשים אותה במוצאי ט"ב[143], וראוי לקדש את הלבנה לאחר שטעמו מעט ונעלו נעלים[144], ומ"מ לא ימנע בשל כך מלברך בציבור[145].

סה. מוצאי ט"ב: מוצאי ט"ב נדחה, אסור בבשר ויין עד הבוקר[146]. אמנם תבשיל של בשר (ולא בשר עצמו), וכן כוס של ברכת המזון - אם רגיל תמיד לברך על הכוס - מותר[147]. ובסעודת מצוה או חולה, שרי לאכול בשר במוצאי התענית[148]. ומותרים בכל שאר

בליל שבת מחמת שאינו תאב לאכול. ק"ו במוצאי תענית שאין לו לעכב את בני ביתו הממתינים להוציאם יד"ח בהבדלה. ועי' גם בשעה"צ סי' תרלט ס"ק סז, בדבריו המאירים. ובמה שהעיר בדבריו בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' ב בהגה"ה.

[141] שערים מצוינים בהלכה סי' קכג אות ד. ושו"ת שבט הלוי ח"ו סי' עב, דצום ט"ב הוא מדרבנן ולכן אין צריך להחמיר כשי' ר"ת. ע"כ. וגם מי שמחמיר על עצמו לאחר זמן צאת השבת וצאת הצום, מ"מ השתא יזדרז כדי להבדיל ולהוציא את ב"ב יד"ח שיוכלו לשתות ולאכול במוצאי התענית.

[142] רמ"א סי' תכו סעי' ב, ועי"ש במשנ"ב ס"ק ח. ולדעת הגר"א מעשה רב אות קנט, אף קודם ט"ב יש לקדש את הלבנה, שמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ובארחות רבינו ח"א עמ' קעז, כתב דכן נהגו מרנן החזו"א והגרי"י קניבסקי זצ"ל. ועיין בבאר היטב סי' תקנא ס"ק כה, דהאר"י ז"ל כתב דיש לקדש הלבנה במוצאי ט"ב, כי במוצאי ט"ב נולד בן דוד, ומבשרים ללבנה ולישראל שעתידים להתחדש.

[143] ואין להמתין ולקדש הלבנה במוצ"ש נחמו, שכן בשנה זו שחל ט"ב בשבת הוא כבר לאחר סוף זמן קידוש הלבנה, וכתב המשנ"ב שם ס"ק ו, דלדעת הרמ"א יברכו בימים שאחריה, ומנהגנו כמו שכתבנו הוא עפ"י המשנ"ב שם ס"ק יא.

[144] שע"ת סי' תקנט ס"ק ד. ומנהג הגר"א דלא מברך 'שעשה לי כל צרכי' בשחרית, אלא כעת כשנועל מנעליו. וכן הוא בערוה"ש סי' מו סעי' יג. ובמשנ"ב סי' תקנד ס"ק לא כתב דאף שאסור בנעילת סנדל מברך בשחרית שעשה לי כל צרכי, ובשעה"צ אות לט הביא מהפרמ"ג שכן נוהגים.

[145] רמ"א סי' תכו סעי' ב, משנ"ב שם ס"ק יא, ושעה"צ אות ט. ורמ"א סי' תקנא סעי' ח.

ולענין **ריקוד אחר קידוש לבנה,** עיין בספר נחמת ישראל פרק ג סעי' טז, בשם מרן הגריש"א זצ"ל דמותר לרקוד. ובשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הובא בהליכות שלמה פרק יד הע' 38, דהמנהג שלא שרים טובים מאורות וכו'. אמנם כל זה כשמקדש הלבנה קודם ט"ב, אך במוצאי ט"ב ובפרט כשנדחה, מסתבר דלכו"ע מותר, ולא גרע מלנגן בכלי שיר דהתירו בסעודת מצוה כדלהלן.

[146] רמ"א סי' תקנח ומשנ"ב ס"ק ה.

[147] ביאור הלכה סי' תקנח ד"ה שלא.

[148] משנ"ב סי' תקנח ס"ק ב. מג"א תקנ"ט ס"ק י, משנ"ב שם ס"ק מ, וכה"ח סי' תקנח ס"ק ה, יא. ומותר לכל הקרואים לאכול בשר.

הדברים האסורים בבין המצרים[149]. ומותר לברך שהחיינו[150]. וכן מותר לספר[151] ולכבס ולהתרחץ כל גופו בחמין וללבוש בגדים מכובסים[152]. אבל אסור לנגן ולשמוע כלי שיר, עד הבוקר, ובסעודת מצוה, שרי[153].

[149] רמ"א סי' תקנח משנ"ב ס"ק ד. ולענין תשה"מ עי' משנ"ב סי' תקנח ס"ק ב, דבליל י' לא שרינן, מ"מ במוצאי ט"ב נדחה, שרי - וכן שמעתי ממרן הגר"נ קרליץ שליט"א.

[150] שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' כא, ודעת תורה סי' תקנח סעי' א. ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ע. אבל בכף החיים סי' תקנא אות רח, כתב שמותר לברך שהחיינו במוצאי ט"ב נדחה, כשם שמותר לאכול בשר ויין, ומשמע שמותר רק מעשירי בבוקר, שאז מותר לאכול בשר ויין. כ"כ בהערות למשנ"ב הוצ' דרשו. ונראה דיש לחלק, דהכף החיים אזיל בשיטת הפר"ח דשרי בלילה אף בשר ויין.

[151] משנ"ב סי' תקנח ס"ק ד.

[152] דלאחר שמצאנו בפוסקים להדיא שהתירו להסתפר, שרי נמי לרחוץ ולכבס, דלא מצאנו שהפוסקים יחלקו בדיניהם לענין מוצאי ט"ב שנדחה. ואדרבה, הלא מצינו שתספורת חמיר מכיבוס, שזה אסור לדעת הרמ"א מי"ז בתמוז, משא"כ רחיצה וכיבוס לא אסר אלא מר"ח אב. וכבר תמה מרן הגרשז"א בהליכות שלמה, דבלוח לא"י להגרמי"ט זצ"ל, כתב שכל הדברים הנוהגים בימי בין המצרים אסורים עד למחר, ולא הביא מקור לדבריו. והעיר ידיד היקר הרב הגאון ר' שלמה הופמן שליט"א דנראה לכאו' לדייק כן מדברי המשנ"ב סי' תקנח ס"ק ה, "מפני אבילות של יום - משמע דרק בזה מפני אבילותו של ט"ב מחמרין גם בלילה שאחריו **דהוא כמו בין המצרים** דיש אנשים שמחמירין על עצמן מבשר ויין" וכו'.

[153] שעה"צ סי' תקנח אות ד. ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קנג, כתב שאסור לשמוע כלי שיר. ואפשר דמה שהתיר שם בשעה"צ, משום שמחת חתן. ובנטעי גבריאל פרק צו סעי' טו, התיר לשמוע כלי זמר, וראיותיו אינן מוכרחות.

בדין דחיית התענית בתשעה באב שחל בשבת

כתב השו"ע או"ח סי' תקנ סעי' ג, "כל ד' צומות הללו אם חלו להיות בשבת, נדחין לאחר השבת" והטעם כתב המשנ"ב שם ס"ק ט, "דאקדומי פורעניתא לא מקדמינן" (והוא מגמ' מגילה ה ע"א).

ונחלקו הפוסקים אם איסור תענית בשבת הוא מה"ת או מדרבנן.

שו"ת הרשב"א (ח"א סי' תריד) כתב דלדעת הרמב"ם (הל' שבועות פ"א ה"ו) הוא מן התורה, שכתב שם הרמב"ם דהנשבע להתענות בשבתות וימים טובים, הרי זו שבועת שוא ככל הנשבע לבטל את המצוה. ולפי"ז צ"ל שאיסור תענית בשבת אינו משום חסרון בכבוד שבת או בעונג שבת, שהרי הרמב"ם כתב להדיא בהל' שבת (פ"ל ה"א) שהם מד"ס, "ושנתפרשו על ידי הנביאים, כבוד ועונג, שנאמר 'וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד'". והרשב"א לא ביאר מקור דין זה בתורה.

ואולם בשו"ע הרב (או"ח סי' רמב קונ"א אות א), ציין מקור לאיסור תענית בשבת, מדכתיב בקרא (שמות טז, כה) "אכלוהו היום כי שבת היום לה'", מכלל דבשבת אסור להתענות. ולא חשיב לה בתרי"ג מצות משום דנפקא מכלל מצוות אכילת המן שאינה נוהגת לדורות. עכ"ד. [גם הפמ"ג סי' רפח א"א ס"ק ז, מזכיר מקור זה]. ולפי"ז צ"ע מנין לר"מ שגם ביו"ט יש איסור דאורייתא להתענות, ואין לומר שאכלוהו היום כולל גם יו"ט, שהרי למדו מכאן (שבת קיז ע"ב) חיוב ג' סעודות בשבת ואילו ביו"ט אין חיוב ג' סעודות.

ויש הסוברים שאיסור תענית בשבת הוא מד"ס, והוא בשו"ת צמח צדק או"ח סי' לו. ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קעט), כתב שאיסור תענית בשבת ויו"ט מה"ת חל רק על תענית מעל"ע, אבל מי שאכל בלילה שוב אינו אסור להתענות ביום מדאורייתא אלא מד"ס.

ובמנחת חינוך מצוה שא, סבור שאיסור תענית הוא משום פגיעה בעונג שבת, ולפיכך הק' (אות ב' ד"ה ובזה), דכיון שהתענית מדברי קבלה שהרי הוזכרו בנביא זכריה, שהם כד"ת וכמבואר בר"ה דף יח ע"א, למה לא תדחה התענית שבת ויו"ט, כיון שהתענית מד"ק וגם עונג שבת מד"ק, כמבואר בר"מ פ"ל משבת. ותירץ דד' צומות הללו מד"ק לא נקבע להם יום מיוחד, י' טבת או ט' באב, אלא ד"ק הם על החודש, דבחודשים אלו, טבת תמוז ואב ותשרי, מחויבים להתענות יום אחד. ולאחר חורבן בית שני עמדו חכמים וברורו בכל א' מהחדשים יום א' מיוחד לפי המאורעות שאירעו בו, וקבעוהו ליום הצום.

והחת"ס בתורת משה (דרוש לח' טבת תקפ"א), כתב על מש"כ האבודרהם, שאילו יום י' בטבת היה חל בשבת היו מתענים בו. והק' החת"ס, "ויש להבין, הלא יו"ד טבת לא היה רק התחלת מצור על העיר ועד שתי שנים ומחצה לא נחרבה, וקשה הלא חמור חורבנה מסתמא מן התחלת המצור, ולמה ט"ב אין דוחה שבת".

ותירץ, "ונראה לבאר דהנה הטעם שקבעו תענית על מצור ההוא, הלא היתה ירושלים כמה פעמים במצור... רק הטעם הוא דמה שהיתה העיר בטרדת המצור שתי שנים ומחצה, זה מחמת שבאותו יום שסמך מלך בבל למטה על ירושלים, כמו כן ישבו ב"ד שלמעלה, אלו מיימינים ואלו משמאילים עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית.

"והנה אין לך שנה שאין קללתה מרובה מחברתה, וכל דור שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש, וזהו בכל פעם כשהגיע אותו יום של עשרה בטבת, שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור, יושבין ב"ד שלמעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה... וידוע דעל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו ואמו אין אנו מתענין בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות. דבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבוא עליו לא מעונה הוא [או"ח סי' רפ"ח ס"ד], הילכך תענית ט"ב, דזהו רק על צרה שעברה לא דחו שבת, אבל תענית י' טבת זהו על בטול צרה העתיד עונג הוא, והיה דחי שבת".

ט' באב שחל ביום א', אם חולה שאוכל בו צריך להבדיל

מו"מ הלכתי בין מרנן הגרי"ש אלישיב זצ"ל וחתנו הגר"ח קניבסקי שליט"א

בעזרהי"י כ"ג ניסן התשנ"ג

לכבוד מו"ח הגאון הגדול המפורסם מופת הדור והדרו שליט"א

רציתי לשאול על איזה דברים ששמעתי בשם מו"ח שליט"א ורצוני לדעת אם הם נכונים כי הרבה דברים ששמעתי משמו נתברר אח"כ שאינו נכון.

בענין ט"ב שחל ביום א' אם חולה שאוכל בו צריך להבדיל ראיתי מובא שיש בזה דעות והביאו בשם שו"ת זכר שמחה ושו"ת צפנת פענח שאין להבדיל ולענ"ד שב ואל תעשה עדיף חדא דלפ"מ שפסק החזו"א דהיום אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל אלא על היין איך יבדיל על היין בט"ב והרי אמרו בתענית לי' ב' כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב עליו הכתוב אמר ותהי עונותם על עצמותם (ואע"ג דרש"י פי' שם על סעודה המפסקת ולכאו' כ"ש בט"ב עצמו). ועוד שחולה אין מותר לו לאכל אלא מה שמוכרח כמ"ש בבה"ל סי' תר"ח ד"ה ואם ולכאו' ה"ה בט"ב דכעין דאורייתא תקנו ואיך ישתה יין שא"צ כלל למחלתו, ולא דמי למש"כ המ"ב סי' תקנ"ט סקל"ז דבעל ברית שאוכל בט"ב שנדחה צריך להבדיל דשא"ה דיו"ט שלו הוא ומותר לאכל הכל כרצונו.

ועוד דמעולם לא שמענו שקטנים שאוכלים בט"ב ביום א' יבדילו ואין לומר דשא"ה דלשיגדלו לא יצטרכו להבדיל דהא בחגיגה ו' א' מבואר דבחינוך אזלי' בתר המצב שהי' אילו הי' בגדלותו כעתה ולפ"ז היה צריך להבדיל.

ומכל הני טעמי אמרתי שלא יבדילו, אבל אח"כ אמרו לי בשם מו"ח שליט"א שאמר להבדיל ורצוני לידע אם זה נכון.

דו"ש

חיים קניבסקי

תשובת מרן הגרי"ש שליט"א

בס"ד מוצש"ק תזו"מ תשנ"ג

לחתני היקר הגאון הגר"ח שליט"א ברכה ושלו' רב

בענין ט"ב שחל ביום א' אם חולה שאוכל בו צריך להבדיל י"ש בזה דעות והביאו בשם שו"ת זכר שמחה ושו"ת צפנ"פ שאין להבדיל".

הספר זכר שמחה לא שמעתי זכרו אף גם הצפנ"פ איננו במחיצתי אכן הברכ"י בסי' תקנ"ו הביא - ללא חולק - את הכנה"ג דחולה שאוכל בט"ב מבדיל תיכף במוצ"ש, ובשד"ח "ודאי אף כשחלה ביום ט"ב עצמו שלא הבדיל בלילה, כי לא הי' צריך לאכול, מ"מ עתה באמצע היום שנחלה מבדיל ואוכל".

ואכן החיוב להבדיל בט"ב עצמו בחולה הוא יותר ברור מלהבדיל במוצאי ט"ב שהרי הרמב"ן תמה על בעל הלכות איך מבדיל אחרי עבור יום הראשון שהרי לפי"ד הרי"ף אם לא הבדיל במוצ"ש אין לו להבדיל אלא ביום ראשון בלבד שהוא בכלל מוצאי שבת, אולם להני הסוברים דיש לו זמן להבדיל ג' ימים אחה"ש, ע"ז הוסיף הרמב"ן שנ"ל שבכלל לא תקנו הבדלה על הכוס בט"ב שכולם עניים מרודים, ואנו שכן מבדילים אף שהרבה מגדולי הראשונים הולכים בשיטת הרמב"ן, משום שכך נהגו, ובמנהג אין אומרים סב"ל, מ"מ בהבדלת יום ראשון דהיינו בט"ב עצמו - בחולה הרי נופל הטעם הראשון של הרמב"ן.

והנה בחולה בט"ב לא צריך אומד דבמקום חולי לא גזרו רבנן כמבואר בסי' תקנ"ד (רק במקום שקיים חשש שמא יפגע ממחלה המתהלכת ע"ז כ' הביאור הלכה שרק בזה לא נעקר התענית לגמרי שהרי אכתי המחלה לא פגעה בו). ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' תק"ע בחולה בט"ב שהרופא התיר לו להתענות עד חצות כ' "הדבר ברור שלא להתענות כלל דבמקום חולי לא גזרו רבנן". והנה המנהג הוא במי שקשה עליו או אסור מבחינה רפואית בשתיית יין מבדיל על שכר או שאר משקאות שהם חמר מדינה וכנראה המנהג מבוסס על מש"כ בביאור הלכה סי' רע"ב דהבדלה דעת הרמב"ם דאם רוב שתיית המדינה הוא שכר מקרי חמר מדינה אפי' יש ג"כ יין, העובדה היא דבדרך כלל לא משתמשים ביין אלא בקידוש והבדלה וכיוצא בו אבל בכל המסיבות החתונות לא מגישים לקהל יין.

והנני דו"ש ושלו' כל המשפחה שיחיי

יוסף שלו' אלישיב

מכתב שני

כב' מו"ח שליט"א

כפי שהבנתי מהמכתב לא התיר מו"ח שליט"א להבדיל רק על חמר מדינה, ולפ"ז לפי מה שאנו נוהגים פה ע"פ הוראת החזו"א לא להבדיל בשום אופן רק על היין [כי הוא טען שאין היום בא"י בירה או שכר חמר מדינה כי אין ההמונים שותים זה במקום יין (אף שגם יין אין שותים הרבה) ואמר שאולי מין תפו"ז הוא חמר מדינה אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים וצוה להבדיל על יין ולשתות בתשעת הימים ובמוצאי ט"ב, א"כ אין להבדיל כלל בט"ב, האם נכון הבנתי.

דו"ש

חיים קניבסקי

ע"ז השיב מרן הגרי"ש שליט"א בע"פ

הגרי"ז ז"ל מבריסק התיר גם על יין עפ"י מה שביאר בחידושיו על הרמב"ם ה' תענית דעט"ב הוא כמו מתו מוטל לפניו דאסור ביין אבל ט"ב הוא כמו אבילות אחר הקבורה דמותר ביין. אמנם באו"ז (ה' ט"ב סי' תט"ו) אי' בהדיא שגם בט"ב דומה למתו מוטל לפניו, ומ"מ ביין מגתו יש להקל.

המכתבים הנ"ל התפרסמו בקובץ תורני מבקשי תורה - גליון ז'
ונדפסו מחדש בקובץ תשובות ח"א סי' נב.

מבין המצרים יזרח אור לישרים

נהגו גדולי ישראל מקדמת דנא ועד לדורנו, לציין בימי בין המצרים במכתביהם "בין המצרים יזרח אור לישרים" (כן נהגו הנודע ביהודה, השואל ומשיב, הכתב סופר, הגרי"ז מסלנט, ועד לימינו כמו הקהילות יעקב, המנחת יצחק, הציץ אליעזר ועוד רבים זכר צדיקים לברכה).

והמקור למנהג זה, נראה שהנה כבר האריכו בספרים הק' בענין זה שכ"א הימים שמי"ז בתמוז עד ט' באב, הם כנגד כ"א הימים שמיום ראש-השנה עד שמיני עצרת.

ונביאם כל אחד לפי דרכו, בביאור ענין זה - מהו ה"אור" אותו אנו מבקשים שיזרח לישרים.

מטרת הימים לסליחה וכפרה

כתב המהרש"א (ח"א בכורות ח ע"ב ד"ה הג' שאמר), "כמו שהכ"א יום שמר"ה עד הושענא רבה, תולדות ליבון עון וכפרה עליהם, כן גם ימי כ"א יום פורעניות מי"ז בתמוז עד ט' באב, היה תולדות ליבון עונות, כי הצרות ויסורין מכפרין כמ"ש הגלות מכפר".

הרי אף שימי בין המצרים שהם ימי עצב וצער, רחוקים מאד מימי השמחה והסליחה של הימים הנוראים וחג הסוכות, אבל המטרה שלהם אחת היא - והיא לעורר את ישראל לשוב ולהתקרב להשי"ת.

וזאת העבודה המוטלת עלינו בימים אלו, להתבונן על משמעות הצער והיגון על החורבן - שהם קוראים לנו לשוב ולהתקרב אל הבורא ית'. וכשנזכה ל"השיבנו ה' אליך ונשובה" (איכה ה, כא), נזכה גם לסיפא של הפסוק: "חדש ימינו כקדם".

הימים עצמם מסוגלים להתקרב אל השי"ת

ובספר אוהב ישראל (פ' פינחס), כתב באופן אחר קצת: "שאלו הכ"א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעונותינו הרבים עדיין אין אנו ראויים להם וטובייהו גניז בגווייהו. ואי"ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש"ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון, כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ"א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך והם מקוריים שרשיים לכל הכ"א ימים טובים שאנו עושים בזה"ז. ועל כולם יהיה ט' באב למועד יותר גדול".

ואם כן, דוקא בימים אלו אם מתחזק האדם בלימוד התורה ועבודת התפילה ימצא בימים אלה יותר משאר ימים, כי הזמן מצד עצמו מסוגל, ולכן "בין המצרים יזרח אור לישרים".

וכ"כ בספר עבודת ישראל (עמ"ס אבות פ"ג מ"א): "יש ימים בשנה שהם שפלים, דהיינו ימי בין המצרים, יוכל אדם יותר להעלות יותר נצוצות ויותר אבנים טובות ומרגליות יוכל ללקוט בהם ולהעלותם... וכל זה צריך לתקן בתורה ובתפלה ובתשובה".

ואדרבה בימים אלו הקדושה רבה מאוד, וכמשל אבן טוב שלפי גדולת ומעלת האבן הטוב, כמו״כ יש עליו כיסוי גדול יותר.

והביא עוד בעבודת ישראל (פרשת מסעי) בשם המגיד ממזריטש ״רמז בפסוק (איכה א, ג) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף להמליך את הבורא יוכל להשיג יותר דוקא בימים אלו בין המצרים. למשל כי כשהשר יושב בביתו אז אימתו מוטלת אשר לא כל איש ואיש יכול לבא פנימה, מה שאין כן אם השר עובר בשוקים וברחובות חוץ לפלטרין שלו אז הוא קרוב לכל קוראיו ויאזין שועת כל הקוראים בשמו... לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם והוא עונה אליהם, עכ״ל״.

ולכן, הימים הללו הם ימים מסוגלים מאוד להתקרב אל השי״ת, ואף כי האור בימים אלו הוא מוסתר, על כן אנו מבקשים שאותו ״אור״ - ״יזרח לישרים״, שנזכה לראות ולנצלו כראוי.

וכן מצינו כי צום תשעה באב נקרא ״מועד״, וכמו שקונן ירמיה הנביא (איכה א, טו) ״קרא עלי מועד לשבור בחורי״, וכתב השל״ה (בלק, תו״א): ״ורמז כי לעתיד יהיה צום רביעי לחג לששון ולשמחה. ותשעה באב נקרא מועד כמו שנאמר (איכה א, טו), קרא עלי מועד, על שם עתיד שיהיה חג״. וכבר כיום הוא נקרא ׳מועד׳ כי ה׳ששון והשמחה׳, נמצאים כבר היום, אלא שהם מכוסים ומוסתרים - ו״טובייהו גניז בהדייהו״.

הימים הם ימי הכנה לימים הנוראים

והגרא״א דסלר זצ״ל כתב, שעיקר ההכנה לימים הנוראים מתחילה לא רק מר״ח אלול, אלא כבר מי״ז בתמוז, כי הרי הלוחות הראשונות נשתברו ביום י״ז בתמוז, ומיום זה עלה משה רבינו ע״ה למרום לבקש רחמים על ישראל, והסיום היה ביום הכיפורים שבו חזרו וניתנו הלוחות השניות כדאיתא בגמ׳ תענית כו ע״ב עי״ש. (ראה מכתב מאליהו ח״ב עמ׳ 49).

וכן כתב בעבודת ישראל (פרשת מסעי שם), ״ודבר זה ידוע ומפורסם, כי אדרבה הימים הללו מוכנים לעבדו יתברך בתוקף ועוז, וזה עיקר שעשועו ית׳ מהם שצריך אומץ גדול, והם הכנה לימי אלול ימי רצון הקדושים... בימים אלו הם הכנה לימי אלול הבאים״.

והובא ע״ז משל נאה (בספר תורת אבות עמ׳ קיז) בשם רבי משה מקוברין: ״ג׳ השבועות שבין י״ז בתמוז לט׳ באב, המכוונים נגד ג׳ השבועות שמראש השנה עד שמיני עצרת, הם ע״ד הצייר שרוצה לצייר ציורים נאים ועושה שתחלה צבע שחור כיסוד שיקבל ע״ז את הציורים היפים״.

אין לנו שיור - רק התורה הזאת!

מטין משמו של מרן רבי ישראל מסלנט זצוק״ל שהחורבן מעולם לא שלט בהלכה.

והיינו, שאף שלכאורה הכל חרב - בית המקדש חרב, ירושלים חרבה, ארץ ישראל שוממה וישראל גלו בין העמים, ונדמה שלא נשאר דבר שלא שלט בו החורבן, בכל אופן במה שנוגע

להלכה - לא נחרב כלום!

וכן הוא בכל ההלכות המעשיות, כהלכות שבת תפילין כשרות וכו׳, הכל על מקומו ניצב בצורה מופלאה, ואיך לא נעמוד משתאים נוכח הפלא הזה, שקיבלנו התורה מלפני למעלה משלשת אלפי שנה, ולאחר כל הרדיפות ההלכה עומדת בתפארתה ובשלמותה, ושום חורבן, אפילו כחוט השערה לא שלט בה.

וכבר הובטחנו מפי הקב״ה על קיום התורה בכל הדורות, דאיתא במדרש תנחומא (נח סי׳ ג) ״הקב״ה כרת ברית עם ישראל שלא תשכח תורה שבע״פ מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות... ולפיכך קבע הקב״ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאין ונותנין במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמיתה... ואותן ב׳ ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלט בהן לא יון ולא אדום והוציאן הקב״ה י״ב שנה קודם חרבן ירושלים בתורתן ובתלמודן״.

ומפורש כן בגמ׳ במנחות (קי ע״א), שהביאה הגמ׳ את הפסוק בדברי הימים ב׳ (ב, ג): ״הנה אני בונה בית לשם ה׳ אלוקי להקדיש לו, להקטיר לפניו קטורת סמים ומערכת תמיד, ועולות לבוקר ולערב, לשבתות ולחדשים ולמועדי ה׳ אלקינו, **לעולם זאת על ישראל**״.

ופי׳ רש״י שם במנחות: ״לעולם זאת על ישראל, מקרא הוא בדברי הימים בשלמים ובקרבנות משתעי, דלעולם הם עומדים״.

ומבארת שם הגמ׳, איך שייך ענין זה של ״לעולם זאת על ישראל״, והרי בית המקדש נחרב - ״רבי יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העסוקין בהלכות עבודה, מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם״. והיינו כמבואר, שמה שנוגע להלכה של עבודת הקדש והמקדש, הוא יישאר ״לעולם זאת על ישראל״.

עוד מובא שם בגמ׳: ״א״ר יצחק, מאי דכתיב ׳זאת תורת החטאת׳ ׳וזאת תורת האשם׳, כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם״.

וכתב בבן יהוידע במנחות שם, לבאר הקשר בין מימרות האמוראים שם, שאם עסק התורה נחשב כעבודת קרבנות, נמצא שהם מקריבים קרבנות חוץ לביהמ״ק, ואסור משום שחוטי חוץ? לכן הביאה הגמ׳ הא דר׳ יוחנן, ״כאילו נבנה בית המקדש בימיו״, ״**נמצא על ידם נעשה לבית המקדש, וכל מקום שלומדים בו, דין בית המקדש, והוה ליה מקריב בבית המקדש**״.

חודש אב - הוא זמן מיוחד לעסק התורה

כתב במאור ושמש (סו״פ בלק), שהצירוף של חודש אב ע״פ תיקוני הזוהר הוא ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, שפסוק זה עם השמות הק׳ רומז לעניניו של חודש אב.

והשייכות של פסוק זה לחודש אב, הביא שם דרשת חז״ל (ברכות סג ע״ב): ״׳הסכת׳ - עשו כתות כתות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה... דבר אחד ׳הסכת ושמע

ישראל׳, כתתו עצמכם על דברי תורה, כדריש לקיש דאמר ר״ל, מנין שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר ׳זאת התורה אדם כי ימות באהל׳״.

ובימים אלה של חודש אב שהוא עת תגבורת הדינים, צריכים ישראל לעסוק בתורה שבע״פ כדי להמתיק הגבורות בעולם (עי״ש במאור ושמש).

והקשה האדמו״ר מסלונים בעל הנתיבות שלום זצ״ל, מה שייכות המשך הכתוב ״היום הזה נהיית לעם״ - לחודש אב, שבו חרב בית ראשון ושני?

וביאר, דאדרבה, שבחודש זה בא לידי ביטוי המשמעות של ״עם״ ישראל, שהוא רק ע״י הקב״ה - ״היום הזה נהיית לעם לה׳ אלקיך״. בניגוד לאומות העולם, שלהם הדגל והמולדת והמלוכה מחזיקה אותם לעם, אך לנו יש תורה וקוב״ה, וא״כ היום הזה - בחודש אב - נהיית לעם!

והדבר מבואר, על פי מה שאמרו חז״ל (יומא נד ע״ב) ״בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה״. וכבר הק׳ שם הריטב״א ״דהא בב״ב אמרינן שלא היו פניהם איש אל אחיו אלא כשהיו עושין רצונו של מקום״ - ובזמן של חורבן בית המקדש, הרי היה ״אין עושים רצונו של מקום״, אחרת לא היה נחרב!

וביאר בעל הנתיבות שלום, שכשחרב בית המקדש, אז השכילו כנסת ישראל דאין דבר בעולם מלבד לעשות רצונו של מקום! והתורה והמצוות הם הם המקשרים בין ישראל לקב״ה, והם מה שעושים את ישראל ל״עם״. ובימים שבהם השכילו עם ישראל להבין את הדברים הללו, הם גם הימים המוכשרים, להתחזק ביתר שאת בלימוד התורה ובקיום מצוותיה.

מעלת לימוד התורה בימים אלו

על הפסוק (איכה ב, יט) ״קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳״, דרשו חז״ל שהכוונה על לימוד התורה, כמבואר במס׳ תמיד (לב ע״ב), ״תני ר׳ חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר ׳קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳״״. ופירש רש״י: ״קומי רוני בלילה - לעסוק בתורה. שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳ - כלומר שכינה שרויה אצלך״.

וביאור הענין, שהרי אין תפילה קבועה בראש אשמורות, ובהכרח דקאי על התורה דלא איברא לילה אלא לגירסא.

והק׳ הישמח משה (אבל משה על איכה ב, יז), מדוע נאמר ״קומי רוני בלילה - לעסוק בתורה״, וכי ביום לא צריך לעסוק בתורה, והרי כבר נאמר (יהושע א, ח) ״והגית בו יומם ולילה״.

ופי׳ על פי מ״ש הרי״ף (לרבי יאשיהו ב״ר יוסף פינטו, על העין יעקב, בריש ברכות), שיש ג׳ משמרות בלילה, ותפקיד המשמרות הוא להמתיק את תוקף כח הדין המושל בלילה. ובזמן שבית המקדש היה קיים, היו האברים והפדרים שלא נעכלו מבעוד יום עושים תיקון זה. אבל

לאחר חורבן הבית, אף שיש את המשמרות האומרות שירה, "מכל מקום יותר היה חפץ ה' יתברך בתיקון ההוא שנעשה על ידי האברים יותר מתיקון הנעשה ע"י המלאכים, כי חביבים ישראל לפניו יותר ממלאכי השרת, ולפיכך, אע"פ שמשמרות הללו ממתיקים כח הדין, הקב"ה יושב ושואג ואומר אוי לי שהחרבתי את ביתי, כי שמה היו ממתיקים ישראל כחות הדין, ואני חפץ באותו תיקון יותר ממה שעושין מלאכי השרת" (עכ"ל הרי"ף שם).

ולכן לאחר שחרב הבית, יש ענין של "קומי רוני בלילה" דוקא - כדי להמתיק את הדינים, ע"י העסק בתורה, שכבר אמרו חז"ל (מנחות קי ע"א) "כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת" וכו'. [ולכן נאמר פסוק זה באיכה, בקינתו של ירמיהו הנביא על חורבן הבית].

ויש להוסיף, שזה לאו דווקא אם עוסק בתורת חטאת או עולה, שכבר אמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): "'שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות', מאי 'בלילות', א"ר יוחנן, אלו ת"ח העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עסוקים בעבודה".

ואם בכל לילה, בכל ימות השנה, חשוב לימוד התורה כעבודה בבית המקדש, ומרוצה ומקובל הדבר לפני הקב"ה, על אחת כמה וכמה, בימים אלו, שצער החורבן גדול הרבה יותר, שגודלה המעלה של לימוד התורה, ואין לשער את עוצם הנחת רוח שעושה הלומד לפני הקב"ה.

*

אשרינו מה טוב חלקנו ומה יפה ירושתנו, שבדור עקבתא דמשיחא שלנו אנו מאמצים את התורה הק' אל לבנו באש אהבה, אשר שום מים שבעולם לא ישטפוה. ובעולם שלנו המוכה פחד של חורבן פיזי של כל מיני כוחות רשע וטרור ירחם ה', וממחלות נוראות רח"ל, אנו חבוקים ודבוקים באילנא דחיי - תורתנו הקדושה, ומקיימים בנפשינו "נגילה ונשמחה בך" - בתורתך ובישועתך!

ועל כן, לעתיד לבוא יהיו הימים הללו לששון ולשמחה, וכמו שניבא זכריה (זכריה ח, יט): "כה אמר ה' צבקות, צום הרביעי [-י"ז בתמוז], וצום החמישי [-ט' באב], וצום השביעי [-צום גדליה], וצום העשירי [-י' בטבת], יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

"אשרי המחכה" (דניאל יב, יב), ומסגל לעצמו את מעלות הימים הללו, בעסק התורה, ובהכנה ראויה לקראת ימי הסליחות והשמחה הבעל"ט - שמתוך כך יזכה ל'אור הזורח' מבין המצרים.

ומבין המצרים יזרח אור לישרים.

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר 'שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה'.

תענית ל ע"א

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבל". וכתב ע"ז המשנ"ב ס"ק כ"ב: "וכ"ש שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכנ"ס. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכנ"ס וכ"ש בט"ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ה' שנחרב ועל עמו שנתפזרו בכל העולם.

שו"ע או"ח סי' תקנט סעי' ה

ואותן אנשים שיושבים בבית הכנסת ועושים שחוק, עליהם נאמר כל מי שאינו מתאבל וכו' וגדול עונם מנשוא.

חיי אדם כלל קלה סעי' י ד

כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו.

זכריה ח, יט